

UDK 22(=163.42)“16”(091)
929 Kašić, B. ”16”
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 17. studenog 2003.
Prihvaćeno za tisak: 17. svibnja 2004.

Kašićev prijevod Biblije, isusovački red i Sveta Stolica

(O propalom pokušaju izdanja jedne knjige)¹

Antal Molnár

ELTE Sveučilište (Eötvös Loránd Tudományegyetem)
Múzeum körút 6-8, 1088 Budimpešta
Republika Mađarska

Najvažniji rezultat književnog rada Bartola Kašića bio je svakako hrvatski prijevod Novog Zavjeta Svetoga pisma, koji je kasnije dopunio prijevodom Starog Zavjeta. Njegov prijevod Biblije, međutim, unatoč brižnim pripremama i dugogodišnjim pregovorima nije mogao ugledati svjetlo dana. Autor članka prikazuje povijest nastanka Kašićeva prijevoda na temelju dokumenata iz arhiva Kongregacije za širenje vjere, rimske inkvizicije i isusovačkog reda te pokušava otkriti razloge neobjavljivanja spomenutoga prijevoda. Možda je najbitnija autorova konstatacija to da se, osim protivljenja hrvatskih svećenika u Rimu i isusovačkog reda, najvažniji razlog za neobjavljivanje Kašićeva prijevoda ne krije u njihovim filološkim protuargumentima, nego u politici izdavanja Biblije rimske inkvizicije, jer su se prema toj politici biblijski prijevodi smjeli tiskati samo u onim zemljama gdje je to bilo potrebno zbog prevoditeljske djelatnosti protestanata. U prilogu se objavljuju najvažniji izvori za ovu autorovu tvrdnju.

KLJUČNE RIJEČI: Bartol Kašić, hrvatski prijevod Novog zavjeta, isusovački red, rimska inkvizicija, Sveta Stolica

Najvažniji rezultat književne djelatnosti Bartola Kašića bio je hrvatski prijevod Novog Zavjeta Svetoga Pisma, a kasnije je (u zadnjim godinama provedenim u Dubrovniku i za vrijeme rimskog boravka) preveo i Stari Zavjet. Taj prijevod Biblije, unatoč temeljitoj pripravi i prilično dugim pregovorima, u 17. stoljeću nije objavljen. Već u 18. stoljeću bilo je onih koji su

Arhivske kratice rabljene u ovom radu:

ACDF = Archivio della Congregazione per la Dottrina della Fede (Città del Vaticano)

Decreta S. O. = Decreta Sancti Officii

St. St. = Stanza Storica

CL = Censurae Librorum

Indice I = Sacra Congregazione dell'Indice, Diarii

Indice IIa = Sacra Congregazione dell'Indice, Protocolli

APF = Archivio storico della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli o de „Propaganda Fide” (Roma)

Acta = Acta Sacrae Congregationis

SOCG = Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali

CP = Congregazioni Particolari

Lettere = Lettere e Decreti della Sacra Congregazione

ARSI = Archivum Romanum Societatis Iesu (Roma)

pokušavali otkriti uzrok takvom iznenađujućem obratu, a moderna hrvatska historiografija već desetljećima istražuje pozadinu činjenice da prijevod Biblije nije ugledao svjetlo dana. Istraživači koji se bave tim pitanjem (Marijan Stojković,² Mathias Murko,³ Miroslav Vanino,⁴ Jovan Radonić,⁵ Elisabeth Erdmann-Pandžić,⁶ Franjo Švelec,⁷ Petar Bašić⁸, Vladimir Horvat⁹) na temelju sve šire baze izvora, došli su uglavnom do istog zaključka: Kašićev prijevod Biblije, utemeljen na bosanskom štokavskom narječju i pisan latinicom, stajao je u izravnoj suprotnosti s odlukom Kongregacije za širenje vjere (*Sacra Congregatio de Propaganda Fide*) da se i dalje ustraje na uporabi staroslavenskog jezika. Pozivajući se na tu odluku, dalmatinski suradnici Kongregacije i senjski biskup Ivan Agatić spriječili su tiskanje hrvatske Biblije.¹⁰ Pored već navedenog, Stojković i Radonić upozorili su na općenit oprez Rimske kurije prema izdavanju Biblije na narodnim jezicima. Odgovor koji su na to pitanje dala dosadašnja istraživanja, čini se, jasno potvrđuju činjenice, štoviše, čini se, i ranije otkrivena rimska građa podupire to rješenje. Nasuprot tomu, daljnje širenje baze izvora, rasplitanje pozadine događaja i objašnjavanje šireg idejno-povijesnog konteksta, kao i raščišćavanje načelnih promišljanja

Epp. NN. = Epistulae Nostrorum

Ital. = Italia

Rom. = Romana

FG = Fondo Gesuitico

¹ Ova studija dio je autorove doktorske disertacije: MOLNÁR Antal, *Katolikus missziók a hódolt Magyarországon (1572-1647)*, Budapest, 2001. (Humanizmus és Reformáció 26). Rad na studiji završio sam 2000. godine. Tek poslije toga ugledalo je svjetlo dana kritičko izdanje Kašićeve Biblije i zbornik izvora o povijesti izdanja: *Versio Illyrica Selecta, seu Declaratio Vulgatae Editionis Latinae Bartholomaei Cassii Curictensis e Societate Iesu Professii, ac Sacerdotis Theologi. Ex mandato Sacrae Congregationis de propag. Fide. Anno 1625, II, Kommentare. Wörterverzeichnis*, ed. Hans ROTHE et Christian HANNICK, Paderborn-München-Wien-Zürich, 2000. (Biblia Slavica Serie IV, Band 2,2). Ovdje navedene dvije studije iz sveska s komentarima (Elisabeth von ERDMANN-PANĐIĆ, *Der gescheiterte Drucklegungsversuch der Kašić-Bibel*, u: *nav. dj.* 99.-129.; Ivan GOLUB, *Quellen zur Bibel Kašićs im Archiv des Heiligen Offiziums*, u: *nav. dj.* 131.-196.) djelomično se temelje na izvorima koje sam i ja rabio. Rezultate tih dvija studija već nisam mogao ugraditi u moj rad, ali prema mom sudu oni ne bi znatnije modificirali moja stajališta.

² Marijan STOJKOVIĆ, *Bartuo Kašić D. I. Pažanin (1575.-1650.)*. Prilog za njegov život i književni rad, Rad JAZU, 220. (1919.) 256.-257.

³ [Mathias] MURKO, *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven*, Prag-Heidelberg, 1927., 77.-78.

⁴ Miroslav VANINO, *Le P. Barthélemy Kašić S. I., écrivain croate (1575-1650)*. Étude bio-bibliographique, Archivum Historicum Societatis Iesu, 6. (1937.) 242.-243.

⁵ Jovan RADONIĆ, *Štamparije i škole rimske kurije u Italiji i južnoslovenskim zemljama u XVII veku*, Beograd, 1949., (Posebna izdanja SAN, 149. Odeljenje društvenih nauka, 58.) 38.-51.

⁶ Elisabeth von ERDMANN-PANĐIĆ, *Warum wurde die Bibelübersetzung von Bartol Kašić nicht gedruckt? u: Život i djelo Bartola Kašića*. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa u povodu 340. obljetnice Kašićeve smrti, Zadar-Pag, 18.-21. travnja 1991., Zadar, 1994., 191.-204.

⁷ Franjo ŠVELEC, *Pitanja jezika i pisma Propagandinih izdanja u sklopu Kašićevih jezikoslovnih intencija*, u: *Život i djelo Bartola Kašića*, *nav. dj.*, 56.-57.

⁸ Petar BAŠIĆ, *O Kašićevu prevođenju Svetog pisma*, Bogoslovska smotra, 64. (1994.) 320.-321.

⁹ Vladimir HORVAT, *Bartol Kašić - otac hrvatskoga jezikoslovlja*, Zagreb, 1999., (Biblioteka Croaticum 2) 153.-268. (174.-193.); IDEM, *Paradoksalna sudbina hrvatske Biblije Bartola Kašića: naručena 1625., zabranjena 1634. tiskana konačno 1999.*, u: *Bartol Kašić u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu*, Zagreb, 1999., 65.-89.

¹⁰ O hrvatskom jezičnom i literarnom programu Kongregacije za širenje vjere vidi: Josip JURIĆ, *Pokušaj „Zbora za širenje vjere” god. 1627. da kod južnih Slavena uvede zajedničko pismo*, Croatia Sacra, 4./8. (1934.) 143.-174.; RADONIĆ, *Štamparije i škole*, *nav. dj.*, 5-88; Josip BURIĆ, *Libri croati publicati a cura della S. C. di Propaganda Fide*, u: *Sacrae Congregationis de Propaganda Fide Memoria Rerum. (350 anni a servizio delle missioni 1622-1972)*, dir. Josef METZLER, II, Rom-Freiburg-Wien, 1973., 827-841; Michele LACKO, *Il problema della lingua e della scrittura nelle seicentesche edizioni slave di Propaganda Fide*, u: *Barocco in Italia e nei paesi slavi del Sud*, ed. Vittorio BRANCA, Sante GRACIOTTI, Firenze, 1983., 387.-394.

vrhova Svete Stolice i njihova praktičnog držanja u vezi s tim pitanjem, uvelike relativiziraju izneseno mišljenje. Preispitivanje tog pitanja na osnovi temeljitih arhivskih istraživanja pak stoga se ne može izbjeći, jer povijest neuspjelog izdanja prijevoda Biblije više nego što bismo očekivali rasvjetljava razlike u koncepciji, katkad i korjenite, između pojedinih organa vlasti pri Svetoj Stolici, kao i njihove međusobne odnose.

Da bismo razumjeli povijest prijevoda, prije svega moramo raščistiti početno pitanje: kada se i na čiji nalog Kašić prihvatio rada na prijevodu? Ranija stručna literatura na temelju podataka koji se mogu naći u Kašićevim pismima i autobiografiji¹¹ početak rada na prijevodu stavljala je u 1622. godinu, a 1625.¹² Kašić je dobio i službeno ovlaštenje od Kongregacije za to što radi. U najnovije je vrijeme Vladimir Horvat razdvojio pet razdoblja u Kašićevoj prevodilačkoj djelatnosti,¹³ a njegovu periodizaciju novootkriveni podaci još više nijansiraju. Zbog dvije okolnosti praktično je nemoguće točno utvrditi granice među razdobljima: prvo stoga što i sam Kašić daje različite podatke o vremenu početka rada na prijevodu, a s druge strane i zato što u arhivu Kongregacije (nasuprot tvrdnjama Kašića i dubrovačkih nadbiskupa) još nikomu nije uspjelo pronaći izričitu odluku o tom da se pristupi prevođenju Biblije na hrvatski. U aktima Kongregacije tek u proljeće 1629. nalazimo podatak vezan za prevođenje Biblije.

Najranije Kašićevo očitovanje o tome (dosada nepoznato) potječe od 29. veljače 1629. U dugoj predstavi upućenoj dubrovačkom nadbiskupu Tommasu Cellesiju detaljno obrazlaže potrebu da se načini hrvatski prijevod Biblije te kratko podsjeća na dotadašnji tijek rada na prijevodu.¹⁴ Prema onom što tu piše, 22 godine prije nastanka ove predstavke (1607.), Kašić je kao rimski hrvatski ispovjednik prvi put predložio da se tekstovi iz Biblije na hrvatskom jeziku usklade prema Vulgati, a rezultat toga prijedloga, kako piše, bio je taj da se već tada pokrenula reforma misala i brevijara.¹⁵ Nakon toga spomenuo je odluku dubrovačkog nadbiskupa Fabija Tempeštiva, donesenu na sinodu, kojom je svećenicima svoje nadbiskupije zabranio da rabe prijevode improvizirane za određenu misu, ali je isto tako dopustio mogućnost da bi, pored toga što se rabe stari tiskani lekcionari, učeni dubrovački svećenici mogli izraditi prijevod bolje usklađen s dubrovačkim narječjem. Kašić je pet godina prije toga (1624.) započeo rad na hrvatskom prijevodu Novog Zavjeta na traženje dubrovačkog nadbiskupa Vincenza Lantera. Sljedeće godine (1630.) ponovno se pismeno obratio nadbiskupu Cellesiju, pri čem je iznio još neke detalje o povijesti svog rada: prijevod je priređen po nalogu Kongregacije, kroz šest godina

¹¹ Godine 1644. u molbi upućenoj papi Urbanu VIII. tvrdi da se prije 19 godina (1625.) po naredbi Kongregacije i dubrovačkog nadbiskupa prihvatio posla na odabiru starih prijevoda Biblije i njihovu ispravljanju. STOJKOVIĆ, *Bartolo Kašić D. I. Pažanin*, nav. dj., 205. U predstavi napisanoj 1634. pak izjavljuje da već 12 godina radi na prijevodu, iz čega bi proizlazilo da je počeo raditi 1622. MIROSLAV VANINO, *Le P. Barthélémy Kašić (1575-1650). Données nouvelles et travaux récents*, Archivum Historicum Societatis Iesu, 11.(1942.), 96. U autobiografiji, nakon što piše o događajima iz 1622., kaže ovo: „Hoc tempore coepit scribere universam sacri Novi Testamenti Scripturam dalmaticam eloquio, ..., quam P. Cassius dalmaticam fecit bis.” MIROSLAV VANINO, *Autobiografija Bartola Kašića*, Grada za povijest književnosti hrvatske 15. (1940.) 122. Na temelju ove zadnje bilješke možemo odijeliti razdoblje rada na prijevodu, koje počinje 1622., od onoga koje počinje 1625.

¹² ERDMANN-PANDŽIĆ, *Warum wurde*, nav. dj., 192.

¹³ 1609.-1612.: na traženje dubrovačkog nadbiskupa Fabija Tempeštiva pregledao je prijevode u rukopisu; 1614.-1617.: u Lorettu prevodi psalme; 1622.-1625.: na traženje dubrovačkog nadbiskupa Vincenza Lantera sam je preveo Novi Zavjet; 1625.-1631.: Lantero je po naredbi Kongregacije Kašiću dodijelio suradnike koji su zajedno, služeći se ranijim rukopisima, pregledali prijevod; 1631.-1636.: prijevod Starog Zavjeta. HORVAT, *Bartol Kašić*, nav. dj., 154.-159.

¹⁴ ACDF St. St. vol. Q3-c, svezak bez numeracije stranica. (Prilog 1.).

¹⁵ God. 1607.-1608. doista se pokušala provesti reforma staroslavenskih brevijara i misala koji su tada bili u uporabi u Istri i Dalmaciji, a u pozadini tog pokušaja stajao je u prvom redu nuncij iz Graza. Pisana grada vezana za taj pokušaj: ACDF CL vol. 1626-1640, fasc. 2, fol. 9r-52v. (*Acta in impressione Breviarii et Missalis in lingua illyrica*). Ti spisi ne spominju Kašićevu djelatnost.

kontrolirao ga je sam Kašić uz pomoć tri svećenika koja je uz njega postavio nadbiskup, Don Jacopa Bosnesea, Don Pietra Palunchije i Don Pasqualea de Lupis.¹⁶ Prema drugoj predstavi, nedatiranoj, vjerojatno iz 1633./1634., 23 godine ranije (1609./1610.) na nagovor dubrovačkog nadbiskupa Fabija Tempeštiva, a 10 godina ranije (1623./1624.) na nagovor Vinceza Lantera, pregledao je stare hrvatske djelomične prijevode Biblije (tiskane i rukopisne). Pročitavši tekstove zaključio je da su stari prijevodi manjkavi, pogrešni i da se ne slažu s tekstem Vulgate, te mu se stoga učinilo potrebnim da priredi novi prijevod. Novi Zavjet Kašić je preveo doista po nalogu Kongregacije za širenje vjere, a njegov rad su tijekom šest godina nadzirali teolozi vješti u jezicima.¹⁷ Otprilike u istom smislu, s tek malom razlikom, izjasnio se u molbi predloženoj papi 1642.: prije dvadeset godina Kongregacija je ovlastila dubrovačkog nadbiskupa da pregleda stare prijevode, a on je tu zadaću povjerio Kašiću. Nakon završetka posla nadbiskup je, sasvim u skladu s uputama Kongregacije, četvoricu teologa zadužio da pregledaju prijevod, te je zatim odobrio da se izda i poslao ga u Rim.¹⁸

Iz navedenih podataka najvećma se ocrtava povijest nastanka prijevoda Novog Zavjeta. Kašića je, sudeći i po najranijim očitovanjima o tome, još kao mladog rimskog isusovca (1607.) zaokupljala misao o prijevodu Biblije. U doba boravka u Dubrovniku (1609.-1612.) još je jače iskusio manjak prijevoda te je u predasima misijske djelatnosti počeo proučavati stare prijevode, a u radu ga je podupirao i nadbiskup. Druga dubrovačka misija dala je novi poticaj radu koji je vjerojatno nastavio i u Loretu (1614.-1617.). Protuslovni podaci navode na zaključak da je nakon 1620. ponovno počeo raditi na prijevodu, ali se zaista ozbiljno prihvatio posla tek tijekom 1624./1625., kada mu je dubrovački nadbiskup i službeno povjerio tu zadaću. Istodobno je započeo i pregled već napravljenih dijelova prijevoda u suradnji s navedenim svećenicima, što je trajalo sve do 1630.

Najveća teškoća jest određivanje uloge Kongregacije: je li doista između 1622. i 1625. dubrovački nadbiskup dobio nalog da organizira prevođenje Biblije, ili su pak zainteresirani (prije svih Kašić i nadbiskup Cellesi) rabili ime Kongregacije samo kao pokriće. Na prvi pogled zadnja mogućnost čini se vjerojatnijom, jer bi, s obzirom na značenje cijele stvari, u arhivu sigurno ostalo nekakva traga o tom nalogu, to više što je arhiv Kongregacije sačuvan gotovo potpuno. S druge strane, u Rimu su ipak nešto znali o prijevodu na kojem se radi. Dne 24. prosinca 1623. fra Pavao Papić, koji je po nalogu bosanske franjevačke provincije boravio u Rimu, obratio se s molbom kardinalu Bandiniju, da mu ovaj od pape isposluje dopuštenje za prevođenje

¹⁶ „La translatione del Testamento Nuovo della Volgata editione fatta novamente in lingua più commune illirica dal padre Bartolomeo Cassio dalmata, sacerdote teologo della Compagnia di Giesù per ordine della Sacra Congregazione de Propaganda Fide, è stata rivista per sei anni continui con molta diligenza e matura consideratione confrontando le parole del sacro testo latino con la versione illirica parola per parola dall'istesso padre in compagnia delli reverendi preti D. Jacomo Bosnese, D. Pietro Palunchia et D. Pasquale de Lupis, intendenti e pratici dell'una e dell'altra lingua, assegnatili da Vostra Signoria Illustrissima.” APF SOCG vol. 148, fol. 228r. Ovaj ranije nepoznat niz imena jedini je navod koji upućuje na postojanje Kašićevih suradnika.

¹⁷ Predstavku je objavio bez signature: Vladimir HORVAT, *Bartol Kašić u obranu svoga prijevoda hrvatske Biblije. (Apoligija hrvatske Biblije. O raznim slavenskim prijevodima Svetoga pisma. Korolariji, prigovori i odgovori.)* Vrela i prinosi [10]19 (1992./93.) 186.-187. i HORVAT, *Bartol Kašić, nav. dj.*, 195.-196. Točno mjesto na kojem se nalazi spis: ACDF CL vol. 1626-1640, fol. 438rv. Adresat, protivno Horvatu mišljenju, nije bio Francesco Barberini, nego kardinal Desiderio Scaglia. Horvatu je 1991. godine bilo omogućeno da istražuje u arhivu Inkvizicije, međutim, vjerojatno je spise dobio samo u preslikama. To se može pretpostaviti s obzirom na to da navodi nekoliko dokumenata iz jednog jedinog fascikla i ne spominje još nekoliko izvora za taj predmet koji se nalaze neposredno do ovih, a nije naveo niti signature. Dokumente je Horvat objavio 1993. i 1999. U daljnjem tekstu citiram ih samo iz drugog izdanja.

¹⁸ ACDF CL vol. 1626 - 1640, fol. 424r. (Prilog 4.).

Biblije na hrvatski.¹⁹ Svoju osnovu ponovno je objavio 20. veljače 1624. pozivajući se na molbu bosanskih kršćana. Kongregacija se pak nije ozbiljno pozabavila prijedlogom, govoreći da se prijevod već radi.²⁰ Taj se podatak vjerojatno odnosi na Kašićev rad, jer iz tog razdoblja nemamo svjedočanstva o drugim prijevodima Biblije. Prema tome se može zaključiti da su službenici iz glavne uprave za misije vodili računa o prevodilačkoj djelatnosti koja se odvijala u Dubrovniku, premda nisu dali izričite upute za to. To se dvojstvo na prvi pogled možda čini neobičnim, ali vjerojatno nije plod slučajnosti. Tajnik Kongregacije za širenje vjere Francesco Ingoli znao je da rad na prijevodu teče i zasigurno je htio izbjeći veću „reklamu”, i to zato da bi, nakon što se zgotovi rukopis, mogao staviti pred gotov čin instituciju koja je najviše ugrožavala objavljivanje prijevoda Biblije, rimsku inkviziciju.

U aktima Kongregacije hrvatski prijevod Novog Zavjeta pojavljuje se prvi put u prvoj polovici godine 1629. Kašić je 29. veljače 1629. predao novom nadbiskupu Tommasu Cellesiju navedenu predstavku koja požuruje izdanje prijevoda, a zajedno s njom zacijelo je predao i prvu inačicu prijevoda. U programskom spisu nabrojao je argumente koji podupiru izdavanje prijevoda Biblije. Gomile južnoslavenskih katolika raspršenih u raznim državama najbolje će se očuvati u svojoj vjeri s pomoću novoga katoličkoga prijevoda Novog Zavjeta. Njegovo djelo može zamijeniti stare, pogrešne, štoviše heretične prijevode, a primjere takvih imao je prilike vidjeti tijekom valpovačke misije: neki luteran pokazao mu je heretički prijevod poslanica Sv. Pavla. Tiskanje prijevoda može prekinuti praksu raširenu u Dubrovačkoj nadbiskupiji, da svećenici, u nedostatku knjiga s ulomcima iz Biblije, vjerničkom narodu iz glave, slobodno prevode evanđelje i druga čitanja iz Svetog Pisma, obično loše, jer slabo znaju latinski i teologiju. U svojem prijevodu namjerno je rabio pučki jezik, jer tadanji jezik bolje izražava smisao teksta nego stari jezik. Prijevod nije namijenio samo Dubrovačkoj biskupiji, nego i svakom drugom dijelu „Slavonije”.²¹ O rezultatima je nadbiskup tijekom ožujka obavijestio Kongregaciju, koja mu je naložila da nadzire rad, da se pobrine da prijevod što prije bude gotov i da ga što prije pošalje u Rim.²² Sudeći prema Cellesijevu pismu od 13. lipnja 1629. prijevod Starog i Novog Zavjeta pod ravnanjem Bartola Kašića lijepo je uznapredovao.²³

Pregledavanje prijevoda nastavilo se tijekom sljedećih godinu i pol dana, u međuvremenu je pak postalo jasno da dubrovačka prevodilačka radionica i zastupnici rimske struje izdavanja hrvatskih crkvenih knjiga (Ivan Tomko Mrnavić i Rafael Levaković) imaju različita poimanja o tome kakav jezik treba rabiti, te da ta činjenica u budućnosti može izazvati napetosti.²⁴ Kongregacija je tijekom proljeća 1630. u dalmatinskim biskupijama ispitala kakva se očekivanja gaje prema glagoljskom misalu koji se priprema. U odgovoru koji je Ingoliju upravio dubrovački nadbiskup ocrtava se temeljna razlika između literarne misijske

¹⁹ „Di più essendo indegnamente predicato et havendoci affattighato fuor di modo nelle prediche, ma quella gente essendo rozza, idiota, di grosso legnacchio, et non havendo quasi alcuni libri in quella lingua illirica, ho determinato nel proposito, subito che son arrivato al paese, per la prima [...]chiar in lingua nostra Bibia, o vero dicendo testamento nuovo et vecchio, fra tanto [...]mo da lei che mi procuri di Sua Santità che poscia far questo essercitio, secondo l'ordine et lessalltatione di Santa Madre Chiesa...” APF SOCG vol. 262, fol. 301r. Rub pisma nečitljiv je, jer je dio otkinut.

²⁰ APF SOCG vol. 262, fol. 211r. „Li fu scritta che non occorreva far questa fatica essendo già fatta, e si trova a Roma”-može se naći na stražnjoj stranici spisa (fol. 216v).

²¹ ACDf St. St. vol. Q3-c, svezak bez numeracije stranica. (Prilog 1.) Predstavku je dubrovački nadbiskup poslao u Rim, a Kašić je posebno molio da je tiskaju ispred prijevoda koji je bio pred izdanjem. APF SOCG vol. 73, fol. 109v.

²² APF Acta vol. 6, fol. 256v-257r. (1. travnja 1629.) Miroslav VANINO, *Stjepan Roza o Evanđelistaru Bartola Kašića*, Vrela i prinosi, 3. (1933), 134.

²³ APF SOCG vol. 262, fol. 390v. Dakle, s prevodenjem Starog Zavjeta počelo se najkasnije 1629.

²⁴ O Levakovićevoj literarnoj djelatnosti i koncepciji obrane staroslavenskog jezika vidi: Bazilije PANDŽIĆ, *Franjo Glavičić i Rafael Levaković u razvoju hrvatske pismenosti*, Nova et Vetera, 28.(1978), 85.-112.

konceptije prihvaćene u Rimu i one zastupljene u Dubrovniku. Prema nadbiskupovu mišljenju, izdavački planovi Kongregacije, koji se usredotočuju na Dalmaciju i temelje na zadržavanju staroslavenskog jezika, ne mogu donijeti znatniju pomoć Dubrovačkoj nadbiskupiji, koja gaji latinsku liturgiju, a niti balkanskim katolicima. Katolicima Dubrovnika, Srbije, Bosne, Srijema i Bugarske mnogo veću korist donio bi prijevod Novog Zavjeta pisan latinicom.²⁵ Kašić i njegovi drugovi završili su s radom u listopadu 1630., a Cellesi je, izvješćujući o tom, posebice naglasio da je prijevod načinjen na pučkom jeziku razumljivom u bilo kojoj pokrajini.²⁶ Kongregacija je na sjednici od 21. studenog odlučila da se prijevod tiska i pozvala je Kašića da dođe u Rim s rukopisom.²⁷

Nakon toga je sve oko prijevoda zastalo cijelu godinu. General isusovačkog reda ni na neprestane molbe Kongregacije i Kašića nije bio spreman patera pripustiti u Rim. Kašić pak nije davao rukopis iz ruku, bojeći se da ga bez njega neće znati pročitati.²⁸ Pat-pozicija konačno se razriješila u studenom 1631. Kašić je prema uputi Kongregacije pročitao rukopis i predao ga Cellesiju. Nadbiskup je sada morao naći samo odgovarajućeg poštara da mu povjeri vrijednu pošiljku. Za tu zadaću kao naručen je došao krfski nadbiskup Benedetto Bragadin, koji je tada već godinu dana gostovao u Dubrovniku. Mletački je prelat u listopadu 1630., putujući u Rim, doživio brodolom u blizini Boke kotorske, pri čem je sve izgubio. Najprije se smjestio kod dubrovačkih franjevaca, a zatim je više od godine uživao Cellesijevu gostoljubivost.²⁹ Konačno je 12. studenog 1631. krenuo u Rim s rukopisom Kašićeva prijevoda u prtljazi.³⁰ Cellesi je prijevodu priložio mišljenje cenzora, odnosno odobrenje teksta koje je na temelju njega izdao 20. srpnja 1631. Revizori su u svom nedatiranom izvješću bez imena posebice zamolili da se u Rimu posebnoj cenzuri ne podvrgava rukopis koji je pregledavan pet godina i odobrio ga je nadbiskup, i to zato jer u Rimu nema osoba koje razumiju i znaju dubrovačko narječje. Ako pak ustraju na zahtjevu za novom revizijom, neka onda posao povjere svakako dubrovačkom cenzoru (npr. arhiepiskopu Antoniju Deodatiju).³¹ Ta napomena nije slučajno dospjela u cenzorsko izvješće kojem je ton vjerojatno dao Kašić. Kašiću i dubrovačkim crkvenim krugovima postajalo je sve jasnije da dalmatinski svećenici koji su zadobili povjerenje Kongregacije neće, istodobno s liturgijskim reformama koje provode, poduprijeti objavljivanje prijevoda Biblije na

²⁵ „La Sacra Congregatione scrive che li dia ragguaglio, quanti missali siano bisogno per la mia diocesi e suffraganei, tradotti per l'illirico in lingua di San Girolamo, o carattere per meglio dire. Rispondo che qui non possono servire, che non s'intende tal carattere, nè in questi contorni di Servia, Bosna, Sirmio, Bulgaria, et in queste provincie verso oriente, ma si bene per li villaggi della Dalmatia, Croatia et altre province di là; et per queste bande per duplicato ordine datomi dalla Sacra Congregatione si traduce la Scrittura del Testamento Nuovo dal P. Bartolomeo Cassio giesuita, con altri quattro homini più eruditi della regione, et hoggì si rivede e pulisce che sta tradotta, e si manderà presto, se altro non ordina la Sacra Congregatione; e lo chiamano carattere latino.” Dubrovnik, 15. travnja 1630. APF SOCG vol. 148, fol. 196r.

²⁶ „Finalmente si è finita l'opera dell'interpretatione della Sacra Scrittura in questa lingua corrente e ricetta et intesa in tutte queste parti dell'illirico. Il P. Bartolomeo Cassio della Compagnia si è stato il principale autore, ma si è rivista dapoi per una congregatione d'huomini più dotti e sensati theologi e capaci di tutte queste lingue sicome a me fu dato ordine dalla Sacra Congregatione di fare.” APF SOCG vol. 148, fol. 231v. Cellesi je priložio Kašićev *memoriale*, koji je ukratko sažeo argumente predstavke sastavljene 1629. Ibidem. fol. 228rv.

²⁷ APF Acta vol. 7, fol. 160v-161r; VANINO, *Stjepan Roza, nav. dj.*, 134.

²⁸ APF SOCG vol. 73, fol. 76r, 104r; APF Acta vol. 7, fol. 319r; ARSI Ital. vol. 77, fol. 98v; ERDMANN-PANDŽIĆ, *Warum wurde, nav. dj.*, 193.-194.

²⁹ APF SOCG vol. 148, fol. 232r, vol. 73, fol. 109r.

³⁰ ERDMANN-PANDŽIĆ, *Warum wurde, nav. dj.*, 194.

³¹ APF SOCG vol. 73, fol. 111r. VANINO, *Stjepan Roza, nav. dj.*, 134-135. Cellesijevo odobrenje: HORVAT, *Bartol Kašić, nav. dj.*, 221.-222. Izvorni primjerak: APF CP vol. 1, fol. 14r. Prijevod je odobrio 17. ožujka i barski nadbiskup Petar Masarecchi koji je bio u posjeti *ad limina*. HORVAT, *Bartol Kašić, nav. dj.*, 196. Vidi: Milivoj ŠREPEL, *O Kašićevu prijevodu sv. pisma*, Grada za povijest književnosti hrvatske, 2. (1899.), 44.

dubrovačko-bosanskom štokavskom narječju. Kongregacija je pak tada već naslutila mogući izvor napetosti te je na sjednici od 23. prosinca 1631. odredila četiri cenzora za tekst Novog Zavjeta. Članovi tog povjerenstva postali su, pored isusovca Antonija Ranzija i već spomenutog Deodatija, i dva glavna eksponenta struje koja se zalagala za uporabu starocrkvenoslavenskog jezika, Ivan Tomko Mrnavić i Rafael Levaković.³²

Nije nam se sačuvao izvor o djelatnosti rimskih revizora, ali ipak se iz nekih kasnijih Kašićevih predstvaki može razvidjeti da je pater za to, da prijevod nije izdan, odgovornima držao nekoliko zlonamjernih zemljaka koje su suvremena istraživanja nedvosmisleno prepoznala u Levakoviću i Mrnaviću.³³ Nedvojbeno je da su se od četiri člana povjerenstva za cenzuru samo njih dvojica mogli usprotiviti izdanju prijevoda. Ranzi je već prije lektorirao Kašićeva djela i nije vjerojatno da je mimo Reda naglašavao svoje eventualne rezerve. Deodati pak, koji je u sljedećim godinama odobrio još nekoliko Kašićevih rukopisa,³⁴ bio je jedan od najodlučnijih zagovaratelja dubrovačkoga narječja. Godine 1639. u cenzorskom mišljenju o Kašićevim perikopskim knjigama nedvosmisleno je dubrovački govor usporedio s latinskim jezikom i ustvrdio da bi se s pomoću njega moglo navješćivati evanđelje na istoku.³⁵ Protivnici izdanja, međutim, već su 1632. službenicima Kongregacije priopćili svoje zadržske, a to je dospjelo do ušiju i dubrovačkog nadbiskupa. Nadbiskup je u jesen te godine došao u Rim u posjet *ad limina* i osobno se zauzeo u korist izdanja prijevoda. U predstavkama Kongregaciji ponovio je argumente u prilog tiskanju prijevoda, a osobito se obazreo i na optužbe vezane za jezik prijevoda. Osobe zadužene za teološku reviziju, pisao je Cellesi, utvrdile su da je prijevod beskorisno djelo, jer nije izrađen na ćirilici ili glagoljici, premda je napisan baš na pravom slavenskom jeziku koji se, za razliku od staroslavenskog, razumije ne samo u primorskim hrvatskim krajevima Dalmacije, nego ga općenito razumiju i govore na cijelom istoku, osobito na ozemlju Osmanskog Carstva.³⁶

Spor koji se počeo zahuktavati oko jezika hrvatskog prijevoda Novog Zavjeta u studenom 1632. zaključio je razvoj događaja koji je već prije otvoreno prijetio, ali ipak je bio neočekivan: rimska inkvizicija počela se zanimati za prijevod. Na Cellesijeve memorandume Kongregacija za širenje vjere nije ni odgovarala. Na sjednici od 22. studenog kardinali su odlučili da će cijelu stvar predati Svetom Oficiju (*Sacra Congregatio Romanae et Universalis Inquisitionis seu Congregatio Sancti Officii*), koji kasnije treba ispitati vrijedi li na hrvatskom jeziku izdati Novi Zavjet.³⁷ Premda su se i više puta sukobila suprotstavljena mišljenja o jeziku prijevoda, pravi ulog nije bio u tom na kojem će se narječju izdati Biblija, nego hoće li se uopće izdati.

Da bismo razumjeli mišljenja koja su se formirala tijekom 1633. i 1634. kao i odluku Inkvizicije, prije svega moramo raščistiti načelna stanovišta Svetog Oficija (u širem smislu i cijele Katoličke crkve) o prijevodima Biblije. Tiskanje je knjiga od druge polovice 15. stoljeća uzrokovalo munjevito širenje prijevoda Biblije po cijeloj Europi. Utemeljenje tog fenomena može se tražiti u djelovanju Erazma i drugih velikih ličnosti kršćanskog humanizma. Pojava reformacije sa

³² APF Acta vol. 7, fol. 424rv; HORVAT, *Bartol Kašić, nav. dj.*, 174.

³³ HORVAT, *Bartol Kašić, nav. dj.*, 175.-192. passim.

³⁴ ARSI FG vol. 661, fol. 161r. (20. studenog 1637. životopis Sv. Franje Ksaverskog); vol. 662, fol. 314r. (1. siječnja 1638. prijevod Bellarminoova djela *De ascensione mentis in Deum*, o izdanju kojega ne znamo).

³⁵ „... exeat itaque in fines orbis terrae sonus evangelicae tubae ragusinis vocibus editus, ut divisio quodammodo Imperio, occidentem romana lingua, orientem ragusina percurrat; neque illud officiet dignitati regnatrici dictae linguae, nam latinam obscuram sibi remotissimae nationes venerabuntur ut sacram, ragusinam, quam intelligent, amplectentur atque amabunt.” STOJKOVIĆ, *Bartol Kašić D. I. Pažanin, nav. dj.*, 252.

³⁶ HORVAT, *Bartol Kašić, nav. dj.*, 177.-180.

³⁷ APF Acta vol. 8, fol. 146r; HORVAT, *Bartol Kašić, nav. dj.*, 181.

svoje je strane usmjerila pozornost katoličkih crkvenih i državnih vlasti prema kontekstu širenja prijevoda Biblije i heterodoksnih ideja. Kao posljedica toga sve češće se izdaju zabrane prevođenja i čitanja Biblije, posebice u Španjolskoj i Francuskoj. Vodeći katolički krugovi koji podupiru čitanje Biblije i oni koji se tomu protive prvi put su se sučelili 1546. na Tridentskom saboru. Prva skupina premeta pod vodstvom kardinala Cristofora Madruzza nastupila je kao braniteljica naslijeđa kršćanskog humanizma te je u tom smislu čitanju Biblije pripisala veliku ulogu u produbljenju osobne vjere. Oni su procjenjivali da se zabranom čitanja Biblije daje oružje u ruke protestantima u njihovoj borbi protiv Katoličke crkve. Prema njihovu mišljenju nisu pojavu krivovjerja izazvali prijevodi Biblije, nego loše interpretacije teologa i nedostatak svećenika. Druga skupina naglašavala je posredničku ulogu Crkve i htjela je zamijeniti Bibliju katekizmom i propovijedima, jer bez odgovarajućih teoloških temelja čitanje Biblije može voditi u teške zablude. Nakon toga spor o toj temi u najvišim krugovima Rimske kurije nastavio se tijekom sljedećih pedeset godina, a u nj je bio uključen i papa. Ta dva stajališta s vremenom su postala najčvršćim uporišnim točkama za zastupnike dviju koncepcija crkvene reforme: centralizatorske, represivne, koju je vodila Kurija, i drugog modela, u kojem su glavnu ulogu imali biskupi, a temeljio se na duhovnoj obnovi provedenoj od svećenstva. U odmjeraavanju snaga, ovisno o trenutnim odnosima moći, čas bi nadvladao glavni zastupnik „represivne” strategije, Sveti Oficij, čas „sestrinska institucija” Kongregacija za indeks (*Sacra Congregatio Indicis*), koja se zalagala za jačanje biskupske vlasti. Zadaća Kongregacije za indeks, utemeljene 1571., bila je da neprestalno dopunjuje kazalo zabranjenih knjiga, koje je uspostavio Tridentski sabor (1564.). Nova institucija se, međutim, stalno uplitala u jurisdikcijski sukob sa Svetim Oficijem, ustanovom dosta slične kompetencije, ali mnogo intranzigentnijom. Inkvizicija je u doba Klementa VIII. potpuno sebi podredila popustljiviju Kongregaciju za indeks, štoviše i papu, zastupnika fleksibilnijeg stanovišta, stjerala je u kut. Indeks izdan 1596. godine u konačnom je obliku potpuno zastupao koncepciju Inkvizicije: Svetom Oficiju potpuno je prepustio pravo da izdaje dopuštenje za čitanje prijevoda Biblije, zabrana je proširena čak i na biblijske kompandije i perikopske knjige. Time je kršćanski humanizam pretrpio svoj konačni poraz u Italiji.³⁸

Djelovanje indeksa, dakako, nije se očitovalo na isti način u svakoj pojedinoj europskoj katoličkoj zemlji. U Italiji se zabrana, zahvaljujući institucionalnoj mreži Inkvizicije, gotovo potpuno uspjela provesti u život; iznimku su napravili samo u slučaju perikopskih knjiga i nekoliko djela biblijske građe (npr. prijevodi psalama, Isusov život). Potpuno je različita situacija bila u onim zemljama u kojima je zbog prisutnosti protestantizma trebalo slijediti strategiju koja je odudarala od opće utvrđenih temeljnih načela. Inkvizicija zbog pritiska crkvenih i svjetovnih vlasti, kao i temeljnih interesa Katoličke crkve, u sjevernim zemljama ni nakon 1596. nije zabranila priređivanje i objavljivanje prijevoda Biblije. Godine 1596. izdala je dopuštenje za tiskanje katoličkog prijevoda Biblije na češkom, a 1598. godine i na poljskom jeziku. Papa je 1603. godine pitanje francuskog i njemačkog prijevoda prebacio u djelokrug fleksibilnije Kongregacije za indeks, koja je nakon temeljitog ispitivanja zaključila da je za katolike u miješanim vjerskim sredinama korisno čitanje Biblije. Prevođenje Biblije na francuski povjerila je teolozima pariškog sveučilišta, a njemački prijevod teolozima s frajburškog sveučilišta.³⁹ Mađarski prijevod Biblije inkvizicija je odobrila 1604., zatim 1612. Godine 1629. pak Sveti Oficij tek je uzeo na znanje da je prijevod tri godine prije objavljen s Pázmányevim odobrenjem, a bez znanja Inkvizicije.⁴⁰

³⁸ Gigliola FRAGNITO, *La Bibbia al rogo. La censura ecclesiastica e i volgarizzamenti della Scrittura (1471-1605)*, Bologna, 1997., 75.-198.

³⁹ FRAGNITO, *La Bibbia al rogo*, nav. dj., 199.-226.

⁴⁰ MOLNÁR Antal, *Az első magyar katolikus Biblia-fordítás és a Szent Hivatal*. U pripremi.

Umjerenom rimskom gledištu lijepo odražavaju tri anonimna mišljenja, u pismeni oblik pretočena nakon što je provedena istraga vezana za dopuštenje da se priredi njemački i francuski prijevod, a koja su sastavili članovi ili stručnjaci Kongregacije za indeks. Autori prijedloga mislili su da je ispravno zabraniti prevodenje Biblije, ali ipak su se sva trojica složila da takva zabrana nema smisla na područjima miješanog vjerskog sastava, a na takvim se mjestima ni ne može strogo provoditi. Prvo, zato jer bi to dalo oružje u ruke protestantima koji Katoličku crkvu optužuju da krivotvori i skriva Bibliju. S druge strane, sa stanovišta obrane i širenja vjere neophodno je da se heretičkim prijevodima kao protuteža suprotstave katolički prijevodi visoke razine, da bi se, barem u krugovima katolika, potisnula uporaba heretičkih prijevoda. Autor jedne predstavke predložio je ustuk za „neumjerenom” čitanje Biblije: ispovjednici bi morali upozoriti vjernike na crkvene propise, dopustiti im čitanje samo nekih knjiga Svetog Pisma i odvratiti ih od navike da čitaju Bibliju !!; treba ograničiti spekulacije trgovaca knjiga; konačno, treba izdati raspravu koja bi vjernike obavijestila o opasnostima čitanja Biblije.⁴¹

Promjenljivu „biblijsku” politiku Inkvizicije, dakle, nikako ne treba shvatiti kao novo stanovište koje se vraća tradicijama kršćanskog humanizma, ona je samo proizlazila iz spoznaje Svetog Oficija da on nije vješt u djelovanju izvan Italije, a tomu su pridonosile i različite tradicije pojedinih država i specifične potrebe katolika koji su živjeli zajedno s protestantima. Kao posljedica toga, dopuštenje da se izrađuju katolički prijevodi Biblije izdavalo se ili nije ovisno o jezičnom području i dotičnoj državi. U Italiji, Španjolskoj i Portugalu bilo je zabranjeno čitanje Biblije, a u zemljama sjeverne i srednje Europe bilo je dopušteno.⁴² Iz svega toga logično slijedi da je za sudbinu Kašićeva prijevoda Biblije od odlučujuće važnosti bilo to, je li se hrvatsko jezično područje nalazilo s ove ili one strane linije kojom je Inkvizicija podijelila Europu na područja na kojima se dopušta prevodenje i izdavanje Biblije i područja na kojima se ne dopušta. Teškoća je pak bila i to što se hrvatsko jezično područje nalazilo ni ovdje ni ondje, negdje na granici dvaju područja.

Prvi problemi s čitanjem biblijskih tekstova na hrvatskom jeziku pojavili su se nakon objave indeksa Pavla IV. (1559.). Crkvena povjesnica drži Pavla IV. najintranzičnijim papom 16. stoljeća: do krajnosti je povećao moć Inkvizicije i prvi je izdao univerzalnu zabranu čitanja Biblije.⁴³ Ta kategorička zabrana izazvala je veliku uzbunu u hrvatskim biskupijama slavenskog liturgijskog jezika, ali i u dalmatinskim gradovima koji su stoljećima koristili perikopske knjige. Dubrovački nadbiskup Ludovico Beccadelli, najdosljedniji zastupnik vrijednosnog sustava kršćanskog humanizma, u pismu koje odiše negodovanjem, zatražio je objašnjenje od glavnog inkvizitora Michele Ghislierija, jer se prema njegovu mišljenju zabrana čitanja Biblije ne može provoditi na hrvatskom jezičnom području, posebice na području pod osmanskom vlašću.⁴⁴

⁴¹ ACDF Indice Ila vol. 22, fol. 592r-598r. Odluka Kongregacije o indeksu: ACDF Indice I vol. I/1, fol. 163v.

⁴² FRAGNITO, *La Bibbia al rogo, nav. dj.*, 223.-225.

⁴³ Najnovije o njegovoj ličnosti: Alberto AUBERT, *Paolo IV. Politica, Inquisizione e storiografia*, Firenze, 1999., 109.-223.

⁴⁴ „... et per essere l'indice grande et generale, genera qualche dubbio, di che sarà bisogno che Vostra Signoria Reverendissima ne faccia dichiarare, com'è questo, che proibisce tutte le Biblie volgari in che lingua si siano; la qual cosa son certo esser stata ordinata per rispetto dell'heresie nuove et vecchie e suoi fautori. Et qui in tutta la provincia di Schiavonia, non pure a Ragusa, hanno nella lingua loro, com'essi dicono da San Hieronimo in qua, tutti i libri sacri, et non solo gli leggono ordinariamente nei monasterii delle donne et nelle case private, ma celebrano per tutto il paese, dalle cathedrali et monasterii de frati in poi la messa in lingua schiava. Et per qualche intendo, in detta lingua si fanno preti et dottori anchora, et essendo questo uso molto vecchio, com'ho detto, sarebbe cosa quasi impossibile a levarla, massime che la maggior parte di tali popoli sono sudditi del Turco, nè io credo che la Santa Inquisitione habbia havuto questa mira. Pure Vostra Signoria Reverendissima per l'uffitio et bontà sua sarà contenta levarci di scrupolo.” Dubrovnik, 12. veljače 1559. ACDF St. St. vol. Q3-b (svezak bez numeracije stranica). Dio pisma s manjim razlikama iz Beccadellijeve je korespondencije koja se čuva u knjižnici Biblioteca Palatina u Parmi, objavio: FRAGNITO, *La Bibbia al rogo, nav. dj.*, 101. Sličnim pritužbama Ghislieriju se obratio korčulanski biskup Pietro Barbarigo (Korčula, 20. ožujka 1560.), a *commissarius generalis*-u Inkvizicije dubrovački dominikanac Luca de Michaelis (Dubrovnik, 11. travnja 1561.) ACDF St. St. vol. Q3-b.

Glavni inkvizitor je već kao papa Pio V. dopustio da se u Dalmaciji služi slavenska liturgija, a novi indeks izdan 1596. pobudio je još i nove dvojbe. Na traženje venecijanskog patrijarha Lorenza Priulija 1597. godine Kongregacija za indeks odobrila je uporabu starog prijevoda Biblije pripisanog Svetom Jeronimu, ali je zabranila da se izrađuje novi prijevod.⁴⁵ U istom smislu Kongregacija je 8. srpnja 1600. odgovorila zadarskom inkvizitoru, a 24. ožujka 1601. zadarskom nadbiskupu: Kongregacija može odobriti stari prijevod koji je već u uporabi, ali nikako neka se ne upuštaju u izradu novoga.⁴⁶ Temeljna načela utvrđena na prijelazu stoljeća nedvojbeno su i u 30-im godinama 17. stoljeća utjecala na stanovište Rimske kurije. Promjena se inače mogla zamisliti samo u negativnom smjeru, jer, dok se između 1597. i 1601. tim pitanjem bavila razmjerno popustljiva Kongregacija za indeks, tijekom 1633. i 1634. pitanje hrvatskog prijevoda Novog Zavjeta dopalo je Svetom Oficiju, zastupniku mnogo nepopustljivijeg gledišta.

Između 1632. i 1634. obje zainteresirane strane izjasnile su se u vezi s navedenim pitanjem: Kašić, dubrovački nadbiskup i Ingoli izjasnili su se u prilog prijevodu, a senjski i zagrebački biskup odnosno struja braniteljja starocrkvenoslavenskog jezika izjasnila se protiv toga. Kašić je u predstavi upućenoj Desideriju Scaglii, kardinalu Inkvizicije, i papi Urbanu VIII. nanovo sažeo argumente u prilog izdanja prijevoda: treba pročistiti stare tekstove, dokrajčiti uporabu improviziranih prijevoda i zamijeniti shizmatičke prijevode. Kašić je svoje djelo priredio nakon balkanskih putovanja, rabeći jezična iskustva stečena na raznim stranama. Njegov prijevod mogao se razumjeti u bilo kojoj zemlji, ali i na cijelom Balkanu. Posao je obavio na nalog Kongregacije za širenje vjere, a taj organ vlasti odlučio je i o objavljivanju djela.⁴⁷ Ingoli je, da bi još jače potkrijepio argumente za izdavanje, Inkviziciji poslao prijepis jedne od Cellesijevih predstavi, u kojoj je ovaj branio jezik prijevoda i pozivajući se na potrebe katolika koji žive po turskih jarmom tražio da se djelo što prije tiska.⁴⁸

Ingoli je i načelno sa stanovišta misijske djelatnosti procjenjivao jako važnim izdavanje prijevoda Biblije na narodnim jezicima. Ako se poznaju njegovi pogledi o središnjoj važnosti hrvatskog jezika, jasno je i njegovo zauzimanje za izdanje djela.⁴⁹ Svoje argumente sažeo je u komentaru predočenom Svetom Oficiju. Prema njegovu mišljenju Kongregacija za širenje vjere, u osnovi uzevši, o tiskanju je odlučila imajući na umu tri čimbenika: potrebu da se ukine praksa da svećenici rabe improvizirane prijevode i tumačenja Svetog Pisma; istisnuti treba protestantske prijevode Biblije; konačno, ako se odobri hrvatska liturgija, nije greška da se tiska i Novi Zavjet na tom jeziku. Dubrovački nadbiskup dao je da se priredi prijevod po uputi Kongregacije, ali se prije cenzure i tiskanja papi učinilo svrhovitim da o izdanju odluči Sveti Oficij. Naravno da je i tajnik znao o strogim propisima indeksa izdanim 1596. godine. Prema njegovu gledanju, međutim, ova situacija bila je nešto drugo: indeks ne zabranjuje da se izda

⁴⁵ „Illustrissimi et reverendissimi cardinales patriarchae Venetiarum lectum memoriale et decretum, quod in Dalmatia permittatur Biblia lingua illirica, quae hactenus fuit in usu, et fertur esse Divi Hieronymi, non tamen admittatur alia nova translatio.” ACDF Indice I vol. I/1, fol. 101r.

⁴⁶ ACDF Indice I vol. I/1, fol. 134v, 145rv. FRAGNITO, *La Bibbia al rogo*, nav. dj., 219-220.

⁴⁷ APF SOCG vol. 393, fol. 319r, vol. 394, fol. 215r; ACDF CL vol. 1626-1640, fol. 438rv. Izdanje predstavi: HORVAT, *Bartol Kašić*, nav. dj., 182., 185.-186., 195.-196. Kašić je bio pristalica širokog shvaćanja ilirske koncepcije, po njegovu mišljenju jezik koji je on rabio razumjet će se u Istri, Hrvatskoj, Dalmaciji, Bosni, Dubrovniku, Hercegovini, Srbiji, srijemskom dijelu Slavonije, zatim u Madarskoj, Vlaškoj, Bugarskoj, Moldaviji, Ruteniji, konstantinopolskoj Trakiji, na sultanovu dvoru, u Čerkeziji, a razumjet će ga i Slaveni koji žive u drugim dijelovima Azije. HORVAT, *Bartol Kašić*, nav. dj., 196.

⁴⁸ ACDF CL vol. 1626-1640, fol. 441rv. Prema primjerku koji se čuva u arhivu Kongregacije za širenje vjere izdao: HORVAT, *Bartol Kašić*, nav. dj., 177-178.

⁴⁹ Francesco INGOLI, *Relazione delle Quattro Parti del Mondo*, a cura di Fabio Tosi, Roma, 1999., 281.-283.

prijevod, nego da se čita *vjernicima*, dakle, ako bi se strogo držali pravila, trebalo bi ga tiskati zato da bi ga koristili hrvatski *svećenici* koji ne znaju latinski.⁵⁰

U međuvremenu nisu mirovali ni protivnici tiskanja prijevoda. U prvoj polovici 1633. senjski biskup Ivan Agatić i zagrebački Franjo Ergelić tražili su od Kongregacije za širenje vjere i Svetog Oficija da spriječe tiskanje Novog Zavjeta na hrvatskom jeziku. Dva biskupa u dvjema međusobno vrlo sličnim predstavkama naglasili su da je planirani prijevod izrađen nalogom dubrovačkog nadbiskupa na hrvatskom jeziku i latinskim slovima. Dubrovačko se narječje pak razlikuje od narječja koja se govore na drugim dijelovima hrvatskog jezičnog područja, stoga, žele li objaviti djelo korisno za sve Hrvate, neka uzmu u obzir potrebe i drugih krajeva. U interesu toga neka dadu rukopis dalmatinskim i drugim hrvatskim biskupima, dominikancima i franjevcima, jer njihov grupni rad bit će od veće koristi, nego prijevod koji je priredio jedan jedini čovjek za jednu biskupiju.⁵¹ Vladimir Horvat iza predstavke senjskog biskupa naslučuje Tomkov i Levakovićev utjecaj.⁵² Znajući o izvanredno uskim vezama Levakovića s Agatićem⁵³ možemo reći da Horvat ima pravo. Oni su možda inspirirali (ako nisu i napisali) i Ergelićevu predstavku. Na ovo upućuje s jedne strane, napadna sadržajna sličnost dviju predstavki, s druge strane, višedesetljetno blisko poznanstvo Ergelića i Tomka. Dvojica biskupa bili su u tako uskim međusobnim vezama da je teško bolesni zagrebački biskup na pragu osamdesetih 1632. godine zamolio Tomka da mu bude pomoćni biskup. U tom svojstvu ga je 1634. godine zastupao u Rimu, gdje je umjesto njega obavio posjetu *ad limina*.⁵⁴

Levaković i Tomko, koji su provodili reformu hrvatskih liturgijskih knjiga, imali su brojne razloge da kude Kašićev prijevod. Književno-jezična koncepcija isusovačkog misionara

⁵⁰ APF SOCG vol. 392, fol. 20rv; ACDP CL vol. 1626-1640, fol. 437rv. Vidi: HORVAT, *Bartol Kašić, nav. dj.*, 178.-179. Vrijedi pripomenuti da je Ingoli ovdje mudro prešutio jezični spor saževeši dva „ilirski“ jezika: „...in molte provincie dell'Illyrico s'offitia e si dice la messa nella medesima lingua illyrica per la concessione di Giovanni 8. Papa, e però non disconveniva di darli anche il Testamento Nuovo in tal lingua.“ Čitav tekst predstavke vidi: Prilog 2. Prepiranje Kašića i Cellesija objavljuje: RADONIĆ, *Štamparije i škole, nav. dj.*, 42.-48.

⁵¹ Agatićeva predstavka: APF SOCG vol. 393, fol. 205r; ACDP CL vol. 1626-1640, fol. 436r. Iz primjerka koji se čuva u Kongregaciji za širenje vjere izdao: HORVAT, *Bartol Kašić, nav. dj.*, 187.-188. Ergelićeva predstavka: „Il vescovo di Zagabria in Croatia havendo inteso che monsignor arcivescovo di Ragusa tratta, sia stampato il Testamento Nuovo tutto tradotto a sua istanza in lingua illirica vernacula, dialetto e pronuntia ragusea differente da gl'altri, e con caratteri latini. Supplica riverentemente l'Eminenze Loro, si compiacchino di far soprasedere in questo negotio di tanta importanza et ordinare che se piglino prima le dovute e necessarie informazioni dalli vescovi nazionali interessati e dalli regolari di San Domenico e San Francesco in Dalmatia, Bosna Croatia e Bosna Argentina periti della lingua illirica materna, trattandosi in questo dell'interesse di tutta la natione tanto numerosa sparsa per tanti regni e provincie d'Europa, non una sol diocesi di Ragusa. Perché l'Eminenze Vostre troveranno charamente non esser necessario di stampar detta traduzione, anzi ché apporterà più danno che utile, come hanno fatto simili versioni per altre nationi.“ ACDP CL vol. 1626-1640, fol. 433r.

⁵² HORVAT, *Bartol Kašić, nav. dj.*, 187.-192.

⁵³ Eusebij FERMEŢIŢIN, *Listovi o izdanju glagolskih crkvenih knjiga i o drugih književnih poslovih u Hrvatskoj od god. 1620-1648*, Starine JAZU, 22. (1890.) 26.-27.

⁵⁴ GALLA Ferenc, *Marnavics Tomkó János boszniai püspök magyar vonatkozásai*, Budapest, 1940., 43.-44., 100.-102., 152.-153. Nipošto se ne može reći da su se dalmatinski biskupi jednoglasno usprotivili izdanju prijevoda Biblije. Na primjer, Sforza Ponzoni, koji je svoje mišljenje iznio i o hrvatskom jezičnom pitanju, izričito je podupro objavljivanje prijevoda, posebice zbog heretičkih prijevoda koji su se u to doba pojavili na sjeveru Bosne: „L'arcivescovo di Spalato, venuto alla visita de sacri limini, riverentemente significa all'Eminenze Loro, essergli venuto a notizia che nelle parti superiori della Bosna siasi da eretici translato et divulgato il Tesamento Novo in lingua illirica, ripieno, come si può tenere per certo, d'errori et falsità, con pericolo d'evidente infettione di quelli poveri popoli semplici et avidi de libri nuovi nel loro idioma, et ricorda (se parerà alla prudenza loro esser bene) oppor alla malignità di quelli una vera et catholica translatione, già come intende, presentata a questa Sacra Congregatione, opera di persona molto pia et versata in simili translationi.“ [1634] APF SOCG vol. 394, fol. 252r.

oslonjena na pučki jezik i bosansko-dubrovačko narječje i Levakovićeve „filološka metoda” izgrađena na purificiranom i rusificiranom crkvenom slavenskom, bile su kao vatra i voda, predstavljale su dvije radikalne varijante na širokom spektru mogućih rješenja.⁵⁵ Ako Kašićevo djelo može ugledati svjetlo dana, onda dolaze u pitanje temeljna načela cijele liturgijske reforme kao i od Kongregacije općeprihvaćene i važeće jezične norme. Taj strah izražava anonimna i nedatirana predavka koju sa sigurnošću možemo povezati s Levakovićem, a sažima argumente koji govore protiv objavljivanja prijevoda Novog Zavjeta. Najznatniji od tih argumenata jest onaj da je Kongregacija odlučila da se zadrži crkvenoslavenski jezik, a živi jezik drži neprikladnim za vjerno tumačenje svetih tekstova zato što se neprestano mijenja i pojavljuje u raznim varijantama. Treba ispraviti stare i pogrešne crkvenoslavenske tekstove, a ne smiju se zamijeniti tekstovima na živom jeziku. Teološki obrazovanom svećenstvu i onako ne treba prijevod Biblije, a neuki svećenici od prijevoda bi razumjeli samo riječi, a ne i smisao teksta, ili još manje od toga. Prema autoru predavke, latiničkim prijevodom koji u Dalmaciji ne bi ni razumjeli, ne bi se mogli istisnuti protestantski prijevodi izdani na ćirilici i glagoljici. Osim toga, hrvatski jezik nema jedinstveni pravopis latinskim slovima, što bi recepciju djela i te kako otežalo.⁵⁶

Pri nabranjanju zagovaratelja i protivnika izdanja Kašićeva Novog Zavjeta prijašnja istraživanja potpuno su zanemarivala Kašićevu najužu sredinu, isusovački red. Ako do kraja pratimo razvoj recepcije Kašićeve književne djelatnosti unutar samog reda, možda ćemo doći do zanimljive spoznaje: pater je tijekom spisateljskog rada uživao sve manju potporu svojih šefova. Te promjene osobito se dobro mogu slijediti kroz 14 godina (1619.-1633.) provedenih u dubrovačkoj misiji, kada su njegov rad sprečavali brojni osobni sukobi i praktične teškoće.⁵⁷ Sudeći prema podacima sačuvanim u autobiografiji i u povratnim pismima generala reda, Kašić se nije baš dobro osjećao u jadranskom trgovačkom gradu. Jedan od razloga tomu bio je stari sukob s nekim patricijima koji su se u Rimu zauzeli za to da on ode iz Dubrovnika.⁵⁸ Jako ga je smetalo i to da ljudi iz dubrovačke crkve (među njima i nekoliko isusovaca) nisu cijenili njegov spisateljski rad, jer nisu držali odgovarajućim jezik koji je rabio. Kašić je, doduše, i dalje pisao štokavskim narječjem, ali ne dubrovačkim govorom punim talijanizama, nego čišćom bosanskom varijantom. To, kako Kašić tvrdi, nije naišlo na odobravanje dubrovačkih „aristarha” i „skolastika”.⁵⁹ K tomu još dolaze i teškoće slanja rukopisa u Rim ili Veneciju i njihova tiskanja, koje Kašić iz dalekog Dubrovnika nije znao razriješiti.⁶⁰

Navedeni čimbenici u dvadesetim godinama 17. stoljeća dosta su otežali izdanje Kašićevih djela. Rukopis djela *Perivoy od dievstva* (Rim, [1625.¹], Venecija, 1628.²) 1623. godine poslao je u Rim. General reda Vitelleschi za cenzora je odredio isusovca dubrovačkog podrijetla Ivana Darsu

⁵⁵ Sante GRACIOTTI, *Il problema della lingua letteraria croata e la polemica tra Karaman e Rosa*, Ricerche Slavistiche, 13. (1965.) 120.-162. (ovdje: 121.-135.); IDEM, *Il problema della lingua letteraria nell'antica letteratura croata*, Ricerche Slavistiche, 15. (1967.) 123.-162.; Dalibor BROZOVIĆ, *O početku hrvatskoga jezičnog standarda*, u: IDEM, *Standardni jezik*, Zagreb, 1970., 127.-158.

⁵⁶ RADONIĆ, *Štamparije i škole*, nav. dj., 48.-50.; ERDMANN-PANĐIĆ, *Warum wurde*, nav. dj., 197.-200.; HORVAT, *Bartol Kašić*, nav. dj., 261.-266.

⁵⁷ O ovom sažeto: Ivan MUSTAČ, *Dušobrižnički, književni i prevodilački rad Bartola Kašića u Dubrovniku*, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku, 29. (1991.) 81.-97. O djelima: STOJKOVIĆ, *Bartol Kašić D. I. Pažanin*, nav. dj., 225.-234.; VANINO, *Le P. Barthélemy Kašić S.I.*, nav. dj., 237.-242.; IDEM, ... *Données nouvelles*, nav. dj., 86.-89.

⁵⁸ VANINO, *Le P. Barthélemy Kašić S.I.*, nav. dj., 239.-240.; ARSI Rom. vol. 18 I, fol. 234v, 278rv, 367r.

⁵⁹ VANINO, *Autobiografija Bartola Kašića*, nav. dj., 124.-126.

⁶⁰ U Dubrovniku je prva tiskara ustanovljena 1783. O pozadini nedostatka tiskare vidi: Traian STOIANOVICH, *Raguse - Société sans imprimerie*, in *Structure sociale et développement culturel des villes sud-est européennes et adriatiques aux XVIIe-XVIIIe siècles. Actes du Colloque interdisciplinaire, Venise, 27-30 mai 1971*, Bucarest, 1975., 43.-73.

(Držića).⁶¹ Darsa je, međutim, otezaio s izvršenjem posla: dvije godine sjedio je za rukopisom, jer jezik djela nije držao prikladnim, te je smatrao da se može izdati tek nakon temeljitog stiliziranja.⁶² General reda na koncu je u tom pitanju stao na Kašićevu stranu, pa se nakon Darsina povoljnog cenzorskog mišljenja u listopadu 1625. prionulo na tiskanje djela. Troškove je pokrila Jacca Caboga (Kabužić), udovica glavnog Kašićeva dubrovačkog podupiratelja Sigismonda Georgija (Dordića).⁶³ Pri tiskanju duhovnog zrcala (*Zarčalo navka karstyanskoga*, Rim, 1631.) suočio se s još većim teškoćama, koje su ga dovele do zaprepašujućeg zaključka: iz Dubrovnika je nemoguće ostvariti redovitu izdavačku djelatnost. Prema onom što se može pročitati u predgovoru, prijevod je bio gotov u jesen 1626.⁶⁴ Rukopis je na proljeće sljedeće godine poslao u Rim, ali general reda nije ga dobio. U veljači iduće godine Kašić je pokušao ubrzati objavljivanje, ali tada se otkrilo da je rukopis bez traga nestao.⁶⁵ Nakon nekoliko mjeseci konačno se pronašao,⁶⁶ ali se godinu dana opet ništa nije događalo, jer Darsa više ništa nije radio u svezi s Kašićevim rukopisima, a general reda nije našao nikoga tko bi ga zamijenio.⁶⁷ U ljeto 1629. Kašić je zbog sudbine svojega rukopisa pao u pravu depresiju, situacija se doimala tako teškom da je Vitelleschi usrdno zamolio superiora dubrovačke rezidencije neka nađe nekoga tko će utješiti patera i preuzeti na se posao oko cenzure.⁶⁸

Konačno je u lipnju 1630. Kašić izgubio strpljenje i ponovno je napisao gnjevno pismo generalu reda. Ovom prilikom opet je izrazio sumnju da dubrovački isusovci (osobito Ignazio Tudisi) miniraju njegov rad. Prema njegovu mišljenju oni sprečavaju tiskanje knjige zbog jezika kojim je pisana. General reda gnjevnog je patera umirio dugim pismom, očinski intoniranim: uzrok kašnjenja nije nedostatak dobre volje, nego osobe koja bi se tim pitanjem pozabavila. Rukopis je, naime, mjesecima bio zagubljen, a kad se pronašao, nitko se zbog zauzetosti nije htio prihvatiti cenzure i još manje truda oko priprave za tiskanje. Konačno je uspjelo Antoniju Ranziju, hrvatskom ispovjedniku bazilike Sv. Petra, povjeriti posao, ali ni on se nije ozbiljno prihvatio toga posla, pripremvši se dotada samo da pregleda knjigu.⁶⁹ Knjiga je konačno, nakon pet godina otezanja, 1631. ugledala svjetlo dana.⁷⁰ Nije puno bolje išlo ni drugo objavljivanje

⁶¹ ARSI Rom. vol. 18 II, fol. 419r; Epp. NN. vol. 2, fol. 268v.

⁶² Kašić je u svoju autobiografiju ugradio dopisivanje s Vitelleschijem iz 1625. god., ali ispuatio je s našeg gledišta najvažnije pismo generala reda, možda ne bez razloga (25. lipnja 1625.): „Le vite voltate da Vostra Reverenza in lingua ragusea non solo hanno le difficultà nella stampa che ella ha altre volte sapute, ma hanno la principale che a che si pensa, che costi non saranno accettate, perché non haveriano caro, che vada in stampa opera in lingua ragusea d'autore, che non la posseggia perfettamente. In questo bisognarebbe che si adoprasse il correttore, il che sarebbe di grandissima difficultà, e per questo non si trova, chi ardisca di mettersi la mano.” ARSI Rom. vol. 19 I, fol. 61r. Očito je na to pismo Kašić generalu reda 7. srpnja poslao neobično gnjevan odgovor, u kojem je odbacio optužbe i branio izbor jezika, time što je rekao da piše ne na dubrovačkom, nego na „općem jeziku svojega naroda” (in lingua più commune della mia nazione). VANINO, *Autobiografija Bartola Kašića*, nav. dj., 125.-126. Inače je glavni razlog Kašićeva ispada protiv Darse bio taj što je Darsa na traženje njegove sestre Anice Gijlatić pregledao i za tisak priredio životopis Svetog Ignacija objavljen 1624.: ARSI Rom. vol. 19 II, fol. 419r; STOJKOVIĆ, *Bartuo Kašić D. I. Pažanin*, nav. dj., 226.

⁶³ ARSI Rom. vol. 19 I, fol. 118r; STOJKOVIĆ, *Bartuo Kašić D. I. Pažanin*, nav. dj., 229. Stojković dovodi u sumnju da je djelo izdano 1625. O rimskom izdanju knjige: Miroslav VANINO, *Prvo izdanje Kašićeva „Perivoja od Dievstva” (1625)*, Vrela i prinosi, 2. (1933.), 119.-121. General reda je 4. travnja 1627. u pismu upućenom Kašiću zahvalio autoru na uspjehu knjige: „Procuro che si mandino a Vostra Reverenza le grammatiche illiriche, e grandemente mi rallegro del frutto che fanno le vite delle sante vergini trasportate in cotesta lingua da Vostra Reverenza.” ARSI Rom. vol. 20, fol. 49r.

⁶⁴ STOJKOVIĆ, *Bartuo Kašić D. I. Pažanin*, nav. dj., 232.-234.

⁶⁵ ARSI Rom. vol. 20, fol. 49r, 189r.

⁶⁶ ARSI Rom. vol. 20, fol. 230r.

⁶⁷ ARSI Rom. vol. 21, fol. 15rv, 62v.

⁶⁸ ARSI Rom. vol. 21, fol. 97r.

⁶⁹ ARSI Ital. vol. 77, fol. 92rv.

⁷⁰ STOJKOVIĆ, *Bartuo Kašić D. I. Pažanin*, nav. dj., 232.-234.; VANINO, *Le P. Barthélemy Kašić S.I.*, nav. dj., 241.-242.

prijevida Bellarina (*Navk Karstyanski Kratak*), koji je zgotovljen već 1628.,⁷¹ ali objavljen je tek 1633. I to djelo lektorirao je Ranzi, a Kašićevu fleksibilnost pokazuje to, da je skupa s jezičnim i sadržajnim specifičnostima djela pokušao uvažiti i dubrovačke želje.⁷²

Kašić je, naravno, jasno vidio da bi u Rimu puno djelotvornije mogao nastaviti svoju spisateljsku djelatnost i prištediti sebi i svojim šefovima natezanja oko tiskanja, a zbog tih razloga i onako je htio otići iz Dubrovnika. Počevši od 1623. neprestano je navaljivao na generala reda, moleći ga da ga premjesti u Rim. Zanimljivo je da je general dosljedno izbjegavao ispuniti molbu, pri čem se uglavnom opravdavao popunjenošću rimskih redovničkih kuća i Kašićevim dubrovačkim zadaćama. Posebice se bojao toga da bi, time što bi patera pozvao u Rim, od isusovaca odbio Jaccu Cabogu, koja je jako bila vezana za Kašića i znatnim je svotama podupirala red.⁷³ S pravom možemo postaviti pitanje: zar je iza odluke generala reda doista stajala prijeka potreba da Kašić bude u Dubrovniku? Dubrovačka se misija nakon sedam godina prekida 1619. ponovno ustrojila s dva oca i jednim pomoćnikom.⁷⁴ U sljedećem desetljeću djelovala je s tri do pet svećenika i jednim do trojice pomoćnika ili magistera.⁷⁵ Kašić je bio jedan od starih i iskusnijih članova postave koja se često mijenjala, a njemu je u danom trenutku za kraće vrijeme general reda povjeravao i službu superiora kuće (1624.-1627., 1628.).⁷⁶ Isto tako je malo vjerojatno da je prisutnost dalmatinskog isusovca u Dubrovniku bila od odlučujuće važnosti, jer oci podrijetlom iz dubrovačkih patricijskih rodova (Ignazio Tudisi/Tudizić, braća Gondola/Gundulić, Ivan Darsa i drugi) mnogo bi se bolje uklopili u prilično zatvorenu društvenu sredinu rodnoga grada i, kako to pokazuje i primjer Marina Gondole (Gundulića), mogli su biti puno korisniji redu za njegovo konačno učvršćenje u gradu. Dakle, vjerojatnije je objašnjenje da rimsko vodstvo reda u vezi sa zatezanjima oko jezika Kašićevih djela, ni samo nije znalo odlučiti treba li poduprijeti Kašićeve spisateljske ambicije ili ih čvrsto držati na uzdama.

U svjetlu te spoznaje s pravom se nameće pitanje: na kojoj su strani stajali isusovci u natezanjima oko hrvatskog prijevida Biblije? Odgovor na temelju prikazane situacije nije iznenađujući: vodstvo reda nije se izlagalo u pitanju prijevida. Kašić je početkom 1626. obavijestio generala reda da po nadbiskupovu nalogu radi na prijevidu Novog Zavjeta. Vitelleschi je jako pohvalio Kašićev plan i ponudio je pomoć dubrovačkom nadbiskupu u priređivanju knjige za tisak.⁷⁷ Pitanje prijevida tek se 1631. ponovno pojavilo kao tema za raspravu u središtu Družbe Isusove, onda kada je Kongregacija za širenje vjere pokušala Kašića dovesti u Rim da bi nadzirao tiskanje. General reda, međutim, nije htio donijeti nikakvu odluku prije nego što vidi rukopis. Stoga je i dalje držao Kašića u Dubrovniku i poručio mu je da mu jedan pročišćen primjerak pošalje u Rim.⁷⁸ Pater je u studenom 1631. doista u Rim

⁷¹ ARSI Rom. vol. 21, fol. 15rv.

⁷² Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Bellarmino-Kašićev „Nauk krstjanski kratak” po izdanju od g. 1633*, Vrela i prinosi, 12. (1941.) 42.-43.; VANINO, *...Données nouvelles, nav. dj.*, 88.-89.

⁷³ ARSI Rom. vol. 18 I, fol. 278rv, 367r, 386rv, vol. 19 I, fol. 15r, vol. 23, fol. 38r; ARSI Epp. NN. vol. 2, fol. 268v; ARSI Ital. vol. 77, fol. 98v.

⁷⁴ Miroslav VANINO, *Isusovci i hrvatski narod, II, Kolegiji dubrovački, riječki, varaždinski i požeški*, Zagreb, 1987., 11.-13.

⁷⁵ ARSI Rom. vol. 55, fol. 243v, vol. 80, fol. 28v, 46rv, 68r, 87v, 109v, 130v-131r, 151v, 180r, 206r, 233v-234r, 260r.

⁷⁶ ARSI Rom. vol. 19 I, fol. 9r, vol. 20, fol. 19v, 189r, 280v, vol. 80, fol. 87v.

⁷⁷ „[Sono stato] molto edificato della fatica che Vostra Reverenza ha presa nella traduzione del Testamento Nuovo in lingua slava, e del canto mio procurarò di cooperare al possibile al desiderio di monsignore arcivescovo per farlo stampare.” (7. ožujka 1626.) ARSI Rom. vol. 19 II, fol. 174r.

⁷⁸ „Questi signori della Sacra Congregazione de Propaganda Fide hanno con molto gusto inteso che Vostra Reverenza ha voltati gl'Evangelii in lingua schiavona, e perché stimano che questa fatica debba essere di molto aiuto alla nazione, desiderano, che Vostra Reverenza mandi qua con prima commodità per farla rivedere e stampare. A quest'effetto

poslao primjerak, ali ne isusovcima, nego Ingoliju. General reda pak ni dalje nije bio spreman poduzeti ni korak dalje u cijeloj stvari, sve dok Kašić ne dâ rukopis na cenzuru reda. Njegove su dvojbe još pojačavale i sljedeće okolnosti: sve je jasnije bilo da papa neće dati odobrenje za tiskanje hrvatskog prijevoda, osim toga u isusovačkim krugovima pojavili su se ozbiljni prigovori vezani za kakvoću prijevoda.⁷⁹ Vitelleschijevo na izgled tvrdokorno stanovište bilo je u potpunu suglasju s cenzorskom praksom reda, koju je preustrojio i postrožio upravo njegov prethodnik Acquaviva.⁸⁰ Kašić nije mogao izdati svoje djelo, a da izbjegne cenzuru unutar reda. Budući da je autor pripadao Rimskoj provinciji, a k tomu je djelo bilo velike važnosti, naravno da je general reda vodstvo revizije htio držati u svojim rukama. Kašić je po svemu sudeći upravo to htio izbjeći, bojeći se očekivane oštre kritike od drugova iz reda.

Kašić je već od ranije u pitanju književnog jezika imao poglede drukčije od dubrovačkih isusovaca (Ivan Darsa, Ignazio Tudisi). Osobito je teško našao zajednički jezik s dubrovačkim isusovcem iz jedne od najistaknutijih patricijskih obitelji, Marinom Gondolom.⁸¹ Odnos njih dvojice posebice se zaoštrio 1631., kad je 35-godišnji Gondola postao predstojnik kuće, dakle pretpostavljeni Kašiću, čovjeku dvadeset godina starijem od njega.⁸² Gondola je zbog podrijetla i sposobnosti uživao vrlo velik ugled u Rimu. Dakle, naravno da je general reda u prvom redu od njega pokušavao dobiti informacije o Kašićevu prijevodu i pokušajima autora da izbjegne cenzuru reda. Gondola je 1632. iskreno izložio svoje mišljenje Vitelleschiju: Kašićeve duhovne knjige drži korisnima, ali u djelima o teološkim pitanjima bilo je zabluda. Dijelove prijevoda Biblije i sam je vidio i ne preporučuje da se prijevod objavi, jer gotovo u svakom redu ima neku grešku koja iskrivljuje smisao, što se ne može dopustiti u djelu tolike važnosti.⁸³ Premda je Gondolino mišljenje još više učvrstilo generala reda u njegovim dvojbama,⁸⁴ ipak je nakon desetljeća otezanja u ožujku 1633. pozvao Kašića u Rim.⁸⁵ Poglavarci reda nisu se

scrivo queste due righe, e starò aspettando che Vostra Reverenza mi mandi l'opera subito che potrà." (8. ožujka 1631.) ARSI Rom. vol. 22, fol. 34v. O istom piše i general reda 23. kolovoza: ibidem fol. 111r.

⁷⁹ „Ricevo quella di Vostra Reverenza delli 7 d'ottobre intorno alla sua venuta a Roma, la quale non vorrei che fosse in vano, e però prima di risolvere havrei molto caro, che Vostra Reverenza mandasse una parte della sua traduttione della Scrittura in lingua slava, perché si farebbe rivedere, essendo alcuni d'opinione che non sia perfettamente tradotta, e venendo approvata, si procurarebbe d'intendere dal Papa se darà licenza che si stampi in questa lingua, del che vi è gran dubio." (6. studenog 1632.) ARSI Rom. vol. 22, fol. 334r. Isto je ponovio u pismu pisanom 2. prosinca: ibidem fol. 350r.

⁸⁰ Ugo BALDINI, *Una fonte poco utilizzata per la storia intellettuale: le „censurae librorum” e „opinionum” nell'antica Compagnia di Gesù*, Annali dell'Istituto storico italo-germanico in Trento, 11. (1985.) 29-40.

⁸¹ U pismu napisanom 15. travnja 1628. general reda oba je isusovca opomenuo da se smire. ARSI Rom. vol. 20, fol. 199r.

⁸² ARSI Rom. vol. 22, fol. 46v. Teškoću njihova odnosa opisao je sam Gondola u pismu upućenom generalu reda: „Il buon padre si muta facilmente, e partito di qua cercarrebbe senza dubio di ritornarci, havendo molte penitenti e buon occupatione. Io per me lo tengo volentieri e m'accomodo, quanto più posso, alle sue cose." ARSI Rom. vol. 117, fol. 155v.

⁸³ „Una cosa m'occorre con quest'occasione rappresentare a Vostra Paternità, che le opere spirituali e le vite de santi che il Padre Cassio stampa, sono d'edificatione et utili; ma le dottrinali, come quel specchio di confessione ultimamente stampato, forse non starebbe del tutto a martello fra huomini dotti. Quello che a me pare degno di considerar' è la Sacra Scrittura; lo quale esso traduce in lingua nostra stans pede in uno; e tratta per mezzo di monsignor arcivescovo che costì si stampi, come dicono. Posso dire solamente per quello che io ho visto, che la traduttione non è da potersi approvare, perché ad ogni verso si trova improprietà di parole e mutatione di senso, che importa tanto in materia tanto grave e delicata." (Dubrovnik, 18. kolovoza 1632.) ARSI Rom. vol. 117, fol. 155v-156r.

⁸⁴ U odgovorima Gondoli general reda naglasio je i potrebu za temeljitom revizijom: ARSI Rom. vol. 22, fol. 311v, 348v.

⁸⁵ Odluka je donesena još u lipnju 1632., ali zbog prenatrpanosti rimskih redovničkih kuća nije mogao otići iz Dubrovnika sve do ožujka sljedeće godine. ARSI Rom. vol. 22, fol. 268v, 297v, vol. 23, fol. 38r. I nakon što je otputovao nastavila se svada s Gondolom. On kao superior kuće nije bio spreman Kašiću platiti putne troškove, nego je svotu potrebnu za to uzeo od novca koji je Kašić položio kod njega, a namijenio ga je za tiskanje vlastitih knjiga. ARSI Rom. vol. 23, fol. 114v, 128v.

više bavili pitanjem prijevoda Biblije, čak nisu podupirali ni Kašića u naporima oko toga da mu se dopusti izdavanje. Od tada je cenzura reda također počela strože ocjenjivati vrijednost Kašićevih djela teološke tematike, a u danom trenutku upozoravala bi na moguće ili stvarne nedostatke u njima. To pokazuje činjenica da je isusovački cenzor dosta oštro kritizirao hrvatski prijevod crkvenih himna iz brevijara pripravljen 1634. godine.⁸⁶ Zbog ravnodušnosti vodstva isusovačkog reda odnosno zbog ozbiljnih kritika cenzure reda i dubrovačkih isusovaca Kašić se tijekom rimskih godina svoje literarne djelatnosti (1633.-1650.) čvršće povezao s izdavačkim programom Propagande, nego s isusovačkim programom.⁸⁷

Suprotstavljanje argumenata rabljenih u svađama oko izdanja prijevoda Novog Zavjeta nije korisno samo za upoznavanje različitih mišljenja, nego se iz toga može izvući i zaprepašujuća pouka: prepirke i promišljanja suprotstavljenih strana nisu bila ni od kakva utjecaja na konačnu odluku Svetog Oficija. Nakon što je pitanje u studenom 1632. od Kongregacije za širenje vjere dospjelo pred Inkviziciju, papa je 27. siječnja 1633. na sjednici Svetog Oficija istragu povjerio kardinalima Desideriju Scaglii i Fabriziju Verospiju.⁸⁸ Prema komentarima koji se mogu naći na dokumentima Inkvizicije, sve niti oko objavljivanja u svojim je rukama držao Scaglia, vrlo utjecajna i moćna osoba u to doba. Upravo njemu je Ingoli predao rukopis prijevoda u ljeto 1634.⁸⁹ Scaglia je bio dominikanac skromna podrijetla, koji je, baš kao u svoje vrijeme Pio V., postigao veliku karijeru u Inkviziciji. Sudjelovao je u najvećim parnicama prve polovice 17. stoljeća (Tommaso Campanella, Marko Antonije de Dominis, Galileo Galilei) te se može reći da je njegova ličnost udarila svojevrsan pečat cijeloj Inkviziciji.⁹⁰ O istrazi koju je provodio tijekom godine i pol gotovo ništa ne znamo. Bilješke na stražnjoj strani predavki govore samo o tom da je skupljene spise poslao drugim kardinalima zato da bi i oni izrekli svoje mišljenje, kao i o tom da je 1. srpnja 1633. Ingoliju poslao bilježnika Svetog Oficija, da obavijesti tajnika da je tiskanje obustavljeno i da mu dá na znanje da se u tome ništa ne smije poduzimati bez znanja Svetog Oficija.⁹¹

Konačna odluka donesena je 13. lipnja 1634. u palači Desiderija Scaglie. Kardinali zaduženi za istragu (pored Scaglie i Verospija tu je bio i Agostino Oreggi), saslušavši mišljenje brojnih teologa i konzultora koji su za tu svrhu bili pozvani,⁹² donijeli su sljedeće zaključke: svaki primjerak prijevoda treba predati Inkviziciji; biskupe iz hrvatskih krajeva i zadarskog inkvizitora treba

⁸⁶ Cenzor je autoru osobito prigovorio zbog loše versifikacije i izbora riječi koji vjerno ne odražava teološki sadržaj. Anonimno i nedatirano cenzorsko izvješće: ARSI FG vol. 661, fol. 160r. Ne znamo ništa o tiskanom izdanju djela, ali vjerojatno je da je izdano. VANINO, *Le P. Barthélemy Kašić S.I., nav. dj.*, 233.-235. Po rukopisu iz Vatikanske knjižnice izdao: Karlo HORVAT, *Pjesni duhovne oca Bartolomeja Kašića*, Grada za povijest književnosti hrvatske, 7. (1912.) 200.-237.

⁸⁷ VANINO, *Le P. Barthélemy Kašić S.I., nav. dj.*, 246-254; APF SOCG vol. 399, fol. 263r, vol. 400, fol. 490r, 493v, vol. 402, fol. 562r; APF Acta vol. 13, fol. 84v, vol. 14, fol. 349r.

⁸⁸ ACDF Decreta S. O. vol. 1633, fol. 21r. Kardinali Inkvizicije nisu značajnije reagirali ni na predstavku zagrebačkog biskupa, nego su na sjednici od 23. lipnja samo ponovili odluku o tom da se obustavlja tiskanje. O mehanizmima djelovanja Inkvizicije u to doba i o kardinalima vidi: Pierre-Noël MAYAUD, *Les „fuit Congregatio Sancti Officii in .. coram ...” de 1611 à 1642; 32 ans de vie de la Congrégation du Saint Office*, Archivum Historiae Pontificiae, 30.(1992.), 231.-289.

⁸⁹ Ingolijev komentar o tom kako je predao rukopis prijevoda može se naći na stražnjoj strani jedne od Kašićevih predavki: „Fuit expeditum hoc negotium a Sancto Offitio et translato data domino Cardinali de Cremona mense junio vel julio 1634.” APF SOCG vol. 394, fol. 216r.

⁹⁰ John TEDESCHI, *Inquisizione romana e stregoneria. Un „istruzione” dell’inizio del XVII secolo sulla corretta procedura processuale*, u: IDEM, *Il giudice e l’eretico. Studi sull’Inquisizione romana*, Milano, 1997, 132.-133.

⁹¹ ACDF CL vol. 1626-1640, fol. 434r, 456v.

⁹² Nazočan je bio *magister sacri palatii*, inače odgovorna osoba za izdavanje dopuštenja za tiskanje knjiga u Rimu i okolici, Orazio Giustiniani, kustos Vatikanske knjižnice, prokurator reda Male braće i kapucina, opat jeruzalemske opatije Svetog Kriza, isusovac Terenzio Alciati i glasoviti franjevački povjesničar Lucas Wadding.

zadužiti da skupe heretičke prijevode i dadu ih spaliti; biskupi se moraju pobrinuti za to da svećenički podmladak dobro nauči latinski jezik, da bi s vremenom nestala tobožnja potreba za slavenskom liturgijom; gojence loretskog i drugih kolegija u Italiji biskupi trebaju uvažavati i iskoristiti ih u svojem radu, i to zato da bi i drugi dobili volju za učenje; neka revno narod poučavaju u katekizmu, da bi vjernici usvojili temeljne spoznaje potrebne za spasenje; dakle, za prijevod nema nikakve potrebe.⁹³

U tekstu odluke nema ni riječi o jeziku prijevoda, o suparništvu dalmatinskih i dubrovačkih crkvenih krugova ili o eventualnim manjkavostima Kašićeva rada. Sve to za Sveti Oficij, koji vjerojatno za mišljenje nije pitao ni jednog jedinog stručnjaka sa znanjem hrvatskog jezika, bilo je potpuno nevažno. A dekret nam jasno otkriva stanovišta Inkvizicije: s jedne strane treba stvoriti svećenstvo obrazovano na latinskom jeziku i ukinuti slavensku liturgiju, s druge strane čitanje i slušanje Biblije treba zamijeniti katekizmom.⁹⁴ Tako postavljeni ciljevi i kategorički ton kojim su koncipirani, sablasno podsjećaju na biblijsku politiku Inkvizicije u Italiji, a koja je Bibliju i biblijsku literaturu potpuno izbacila iz života vjernika. Hrvatsko jezično područje, nakon dugih oklijevanja i natezanja uzrokovanih njegovim graničnim položajem, na koncu je glede dopuštenja za prevođenje Biblije postalo dijelom talijanskoga kulturnoga kruga. Ta gravitacija prema Italiji, koja je s drugih stanovišta donijela prednosti, u ovom slučaju pokazala se štetnom: slično kao i talijanski prijevod, ni hrvatski prijevod Biblije nije se mogao objaviti stoljećima. Temeljna pouka koja se može izvući iz događaja jest postojanje drastične razlike između ciljeva i metoda Svetog Oficija i Propagande. Za Propagandu je ishod cijelog slučaja značio enorman gubitak ugleda. Prema izvorima nedvojbeno se može zaključiti da je glavna uprava za misije dubrovačkom nadbiskupu povjerila barem tu zadaću da se pobrine za dovršetak prijevoda. Sukladno tomu Ingoli je pokušao zaobići Inkviziciju i prijevod izdati kao djelo iz vlastita djelokruga, dakle kao dio misijske literature. Zbog podmetanja dalmatinskog „lobija” pitanje izdanja odugovlačilo se, pa se onda za to zainteresirala i Inkvizicija. Uplitanje ovog organa vlasti unaprijed je odlučilo o ishodu, premda iz potpuno drukčijih razloga. Misijska literarna koncepcija prividno je doživjela potpuni neuspjeh. Ili možda ne baš potpuni?

Dne. 11. studenog 1634. Sveti Oficij u dugoj je okružnici obavijestio dalmatinske i druge hrvatske biskupe o onom što se dogodilo. Pismo podsjeća na hvalevrijedne inicijative nekadašnjeg dubrovačkog nadbiskupa i na lijepi prevodilački rad isusovca, ali ipak su kardinali Inkvizicije, posvjetovavši se o tom i s teološkim stručnjacima, odlučili da se ne smije odstupiti od zajedničkog i starog običaja Crkve, te da se na temelju ozbiljnih argumenata djelo ne može izdati. Stoga se adresatima poručuje da obzirno i bez velikog uzbuđenja u svojim dotičnim

⁹³ „1. Versionem elaboratam collegi et Sancto Offitio consignari ubique locorum. 2. Scribi circulares litteras ad episcopos regionum, et signanter ad inquisitorem Hadriae, ut summa diligentia versiones haereticorum, quae lingua illyrica aut quavis alia ibi circumferuntur, colligant et comburant, doceantque populum, et ipsi exequantur latam contra illas prohibitionem in regulis Indicis. 3. Moneri episcopos, ut adhibeant maximum studium in instruendis alumnis, qui incumbant diligentissime latinis litteris, ut paulatim evanescat praetenta necessitas linguae illyricae in sacris. 4. Item, ut his, qui Laureti et alibi impensis Sedis Apostolicae in collegiis educantur, cum post perfecta studia revertentur in patriam, episcopi impendant honores, et utantur illorum opera, magna latinitatis habita ratione, ut alii ad consimilia studia provocentur. 5. Curent praeterea legi catechismum, et christianam doctrinam parvulorum frequenter populis proponi et explicari, et praesertim inter missarum solemnias, ut hac ratione, quae Sanctae Ecclesiae toti familiaris est consuetudo, doceantur de his, quae sunt ad salutem necessaria. De reliquo nihil opus hac nova versione.” ACDF Decreta S.O. vol. 1634, fol. 106r. Prve tri točke odluke s malo drukčijim tekstom prenio je: HORVAT, *Bartol Kašić, nav. dj.*, 193.

⁹⁴ U svjetlu tih spoznaja nismo skloni složiti se s mišljenjem navedenih hrvatskih istraživača koji jednoglasno, uključujući i Vladimira Horvata koji se služio dijelom dokumenata Inkvizicije, za izostanak tiskanja okrivljuju izbor jezika.

biskupijama skupe rukopisne primjerke prijevoda i da ih preko zadarskog inkvizitora pošalju Svetom Oficiju.⁹⁵

Okružnica je izazvala veliku uzbunu u Dubrovačkoj nadbiskupiji koja je nestrpljivo čekala da prijevod iziđe iz tiska. Novi nadbiskup Antonio Severoli zabranio je improvizirane prijevode i priopćio svećenicima da ne računaju ni na tiskani Novi Zavjet. Svećenstvo i vjernici Dubrovačke nadbiskupije sa zaprepaštenjem su primili rimsku odluku, a i sam nadbiskup mislio je da je preoštra jer je njom zabranjen stari običaj.⁹⁶ Propaganda je, vodeći se svojim uobičajenim dobronamjernim diletantizmom, prašnjavim misalima iz skladišta mletačkog knjižara Marca Ginammija htjela primiriti nezadovoljstvo.⁹⁷ Dakako, kada se u ljeto 1635. doznalo da su misali pisani glagoljicom, dubrovački svećenici koji su se služili latinskim slovima, nisu bili spremni kupiti ni jedan komad. Nadbiskup i njegov vikar Don Luca Natale našli su pak privremeno rješenje: Kašićev prijevod treba preraditi i izdati kao perikopsku knjigu.⁹⁸ Taj je posao i obavljen s pristankom Kašića, koji je 1634. od Kongregacije molio da mu dopusti tiskanje te perikopske knjige zajedno s drugim vlastitim djelima. Ingoli je, međutim, očito poučen porazom koji mu je nanijela Inkvizicija i ranijim natezanjima, prije bio sklon izdavanju ispravljene varijante Bandulovićeve lekcionara.⁹⁹ Kašić je ovo pod svaku cijenu htio spriječiti te je Kongregaciji uputio dugu predstavku u kojoj je, rabeći brojne primjere, općenito osudio franjevačku parafrazirajuću tehniku prevodenja. Pored toga je iznio zamjerku da je knjiga objavljena bez odobrenja Inkvizicije, a autor ju je posvetio nadbiskupu Marku Antoniju de Dominisu, koji je kasnije otpao od vjere.¹⁰⁰

U međuvremenu je Luca Natale dovršio reviziju perikopske knjige, što je u biti značilo da ju je prilagodio dubrovačkim jezičnim i pravopisnim normama.¹⁰¹ Godine 1638. završio je rad, a nećaku Giovanniju Sturanniju povjerio je brigu za izdanje. Sturanni je bio bogati dubrovački trgovac iz Ancone, kojeg su držali osobito prikladnim za takvu zadaću jer je bio Propagandin časnik za vezu u Anconi, pa je u tom svojstvu održavao dobre veze s rimskim crkvenim krugovima, prije svega s Ingolijem.¹⁰² Tako je u kolovozu 1638. molio tajnika da mu u Svetom Oficiju priskrbi dozvolu za izdanje. Dubrovački i stonski svećenici već dugo čekaju objavljivanje perikopske knjige, kako piše, jer stare više ne mogu koristiti zbog dijalektalnih razlika; njegov

⁹⁵ ACDF CL vol. 1626-1640, fol. 442r-445r. (Prilog 3.)

⁹⁶ Pismo Antonija Severolija Ingoliju, Dubrovnik, 31. prosinca 1634., 1. siječnja 1635. APF SOCG vol. 152, fol. 3rv, 11rv.

⁹⁷ VANINO, *Stjepan Roza, nav. dj.*, 163; APF SOCG vol. 152, fol. 55rv.

⁹⁸ „... circa agli missali, io non posso indurre questi preti ad imparare a leggere il carattere di San Girolamo, a loro totalmente straniero et incognito, et però sono intorno a fare rivedere l'Évangelistario del padre Cassio, et a suo luoco e tempo per sodisfattione della diocese dimanderò licenza di farlo stampare.” Severoli Ingoliju, Dubrovnik, 11. srpnja 1635. APF SOCG vol. 152, fol. 29r.

⁹⁹ APF SOCG vol. 394, fol. 217r, 225v.

¹⁰⁰ Elisabeth von ERDMANN-PANDŽIĆ, *Das Perikopenbuch von Ivan Bandulavić. Versuch einer kulturhistorischen Wertung, in Pisctole i evangelya. Das Perikopenbuch des Ivan Bandulavić von 1613. Teil b: Glossar und Kommentar*, hrsg. Darija GABRIĆ-BAGARIĆ, Elisabeth ERDMANN-PANDŽIĆ, Köln-Weimar, 1997., (Quellen und Beiträge zur Kroatischen Kulturgeschichte, 7) 44.-53.; HORVAT, *Bartol Kašić, nav. dj.*, 241.-252.

¹⁰¹ STOJKOVIĆ, *Bartuo Kašić D. I. Pažanin, nav. dj.*, 252.-253. Suvremeni sažetak temeljnih pravila dubrovačkog pravopisa: Rajmund DŽAMANJIĆ, *Nauk za pisati dobro, 1639*, hrsg. Elisabeth von ERDMANN-PANDŽIĆ, Stjepan KRASIĆ, Bamberg, 1991. (Quellen und Beiträge zur kroatischen Kulturgeschichte, 5).

¹⁰² APF SOCG vol. 9, fol. 180r, 204r. O Sturannijevoj osobi vidi: Maria Paola NICCOLI, *Fare un mercante. Giovanni Sturani da Ragusa*, Studi anconitani, 4. (1986.) 117-159.

je ujak pak sve troškove tiskanja preuzeo na sebe.¹⁰³ Po svemu sudeći dubrovački „lobi” nije dugo čekao odobrenje Inkvizicije, već su neovisno o dvjema kongregacijama 1641. izdali perikopsku knjigu u rimskoj tiskari Bernardina Tanija (*Vanghelia i Pistvle istomaccene is Missala Rimskoga v iezik dvbrovacki sa Grada i Darxave Dvbrovacke*).¹⁰⁴

Takav se korak može činiti presmionim, ali zapravo je mogao biti rezultat dobro promišljene odluke. U ostalom, na perikopske knjige se ni u kojem slučaju nisu onako strogo primjenjivala pravila Inkvizicije kao na prijevode Biblije. Stoga se činilo dobrim kompromisnim rješenjem da se knjiga izda, ne s odobrenjem Inkvizicije, nego da se dopuštenje traži od posebnog organa vlasti koji je bio zadužen za to da odobrava izdavanje knjiga u Rimu, a zvao se *Magister Sacri Palatii*. Za njega je bilo poznato da je uvijek blaže postupao prema molbama.¹⁰⁵ Dubrovački nadbiskup Bernardino Larizza tek je nakon izdanja knjige obavijestio Propagandu o tom da je knjiga izdana i tako Ingolija stavio pred gotov čin.¹⁰⁶ Tajnik Propagande izvukao je pouku iz neuspjeha prijašnjih godina i htio je spasiti što se spasiti može, pa je zato pod izlikom grešaka u izdanju u svibnju zabranio raspačavanje lekcionara. Svoju odluku ipak je držao privremenom. Odmah je počeo o tom razgovarati s Kašićem, koji je tvrdio da je po uputi *Magister-a Sacri Palatii* još prije izdanja ispravio greške. Ingoli je ipak, pridržavajući se 4. točke indeksa (zabrana čitanja za svjetovnjake), na koncu pokazao spremnost da ukine zabranu. Razrješenje spora postalo je sve hitnije jer su i dubrovački svećenici i redovnici sve nestrpljivije zahtijevali perikopsku knjigu.¹⁰⁷ Cijeli je slučaj opet s Propagande prešao na Inkviziciju, koja se tada pak pokazala mnogo popustljivijom jer je to bila druga vrsta djela. Naime, uporabu perikopskih knjiga Inkvizicija kategorički nije zabranila ni u Italiji. Nakon pet mjeseci ispitivanja argumenata za i protiv,¹⁰⁸ odlukom od 10. rujna 1642. ovlastila je dubrovačkog nadbiskupa da izda dopuštenje za čitanje perikopske knjige koju je sastavio Kašić.¹⁰⁹ Vijest je brzo stigla u Dubrovnik, pa je nadbiskup već tijekom rujna i službeno uveo uporabu perikopske knjige na području Dubrovačke nadbiskupije.¹¹⁰ Nakon deset godina borbe Kašić i njegovi pristalice izvojevali su kompromisnu pobjedu. Umjesto hrvatskog prijevoda Novog Zavjeta odnosno cijele Biblije barem su mogli tiskati perikopsku knjigu sastavljenu na temelju teksta prijevoda. Lekcionar izdan za Dubrovačku nadbiskupiju nikako nije nadoknadio

¹⁰³ APF SOCG vol. 23, fol. 119rv, 121r.

¹⁰⁴ Cenzor je opet bio Antonio Deodati koji je u svom cenzorskom mišljenju spomenuo samo Lucu Natalija kao autora, očito zato da bi zamutio istovjetnost ovoga prijevoda s prethodnim. STOJKOVIĆ, *Bartuo Kašić D. I. Pažanin*, nav. dj., 251.-256.; VANINO, *Le P. Barthélemy Kašić S.I.*, nav. dj., 251.-254.

¹⁰⁵ FRAGNITO, *La Bibbia al rogo*, nav. dj., 125.-126., 205.-209.

¹⁰⁶ APF SOCG vol. 125, fol. 38r, 50. (Dubrovnik, 8. veljače 1641., 10. lipnja 1641.). U prijašnjem pismu kao mjesto izdanja naznačio je Veneciju, premda je knjiga objelodanjena u Rimu. O tom još: RADONIĆ, *Štamparije i škole*, nav. dj., 51.-52.

¹⁰⁷ Dubrovački nadbiskup 14. veljače 1642. izvijestio je Ingolija o situaciji i posebice je istaknuo da je objavljivanje knjige na koncu omogućila svota od 200 skuda, koju je dao Giovanni Sturanni. APF SOCG vol. 60, fol. 385r. Prema bilješci na stražnjoj strani pisma Ingoli je na sebe preuzeo zadaću da priskrbi dopuštenje Inkvizicije. Ibidem fol. 392v.

¹⁰⁸ Dne. 3. travnja 1642. Sveti Oficij od Beneše i Kašića (!) tražio je daljnje obavijesti u svezi s davanjem dopuštenja za tiskanje. ACDF Decreta S. O. vol. 1642, fol. 53v.

¹⁰⁹ „Lecto memoriali exhibitio nomine presbiterorum et regularium dominii ragusini eminentissimi patres mandarunt scribi archiepiscopo ragusino, ut permittat usum versionis Epistolarum et Euangeliorum linguae illyricae factae a P. Cassio Societatis Jesu.” ACDF Decreta S. O. vol. 1642, fol. 132r.

¹¹⁰ Larizza je 30. rujna 1642. Ingoliju zahvalio na posredovanju: APF SOCG vol. 60, fol. 369r.

izdanje Biblije predviđeno za cijeli „Illyricum”, ali ipak su s pomoću njega najčešće rabljeni tekstovi Svetog Pisma postali općim dobrom u Kašićevoj interpretaciji.¹¹¹

Moderna hrvatska povijest književnosti možda za najznatnije Kašićevo djelo drži hrvatski prijevod rimskog obrednika (*Rituale Romanum*, 1614.), *Ritval Rimski istomaccen slovinski* (1640.). Nasuprot staroslavenskim izdanjima misala i brevijara, ritual je objavljen na pučkom hrvatskom jeziku, bio je uporabljiv na cjelokupnom hrvatskom jezičnom području te je stoga izvršio znatan utjecaj na ujedinjenje hrvatskoga književnog jezika. To se djelo opravdano može držati vrhuncem Kašićeve prevoditeljske djelatnosti, u kojem je, svjesno izabirući bosanski štokavski idiom, rabeći ga fleksibilno (uz miješanje s dalmatinskim i dubrovačkim oblicima), ugrađujući u nj sustavno skupljen vokabular i primjenjujući pročišćene jezične forme i latinički pravopis, znao iskoristiti svoja višedesetljetna svećenička i prevoditeljska iskustva.¹¹² Propaganda je Kašiću povjerila prijevod 2. veljače 1634., a ne Levakoviću koji se nudio za taj posao. Knjiga je već u studenom 1636. bila spremna za objavljivanje, ali objelodanjena je tek nakon četiri godine u tiskari Kongregacije za širenje vjere. U pozadini kašnjenja i ovaj su put dijelom stajali jezični sporovi: sada su neki autoru prigovarali zbog pretjeranoga dubrovačkog utjecaja.¹¹³ S druge strane, Kongregacija, u smislu odluke donesene na sjednici 18. studenog 1636., nije se htjela prihvatiti tiskanja rituala, a da još nije izdan brevijar, što je već davno bilo planirano i držalo se važnijim. Tek nakon što je rad na brevijaru obustavljen u travnju 1640., odlučila je Propaganda da se tiska ritual, izdanje kojega je moglo ići brže i s manje tehničkih problema.¹¹⁴ Tiskarski radovi obavljali su se ubrzano, te je Kašić već u studenom mogao preuzeti 25 počasnih primjeraka.¹¹⁵ Autor je s tim bio dosta nezadovoljan i tražio je još 25 svezaka, jer je svoje djelo htio raspacati po Istri, Hrvatskoj i Dalmaciji, štoviše i u Srijemu i Banatu, među isusovačke misionare i župnike koje poznaje. Njegova molba lijepo odaje želju da što više proširi krug korisnika knjige.¹¹⁶ Svoje je djelo namijenio ne samo primorskim biskupijama slavenske liturgije, nego i kao pomoć katolicima pod turskom vlašću. Kongregacija je sljedeće godine udovoljila molbi i dodijelila mu dodatne primjerke.¹¹⁷

¹¹¹ Jerko FUČAK, *Šest stoljeća hrvatskoga lekcionara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskoga glagoljaštva*, Zagreb, 1975., (Analecta Croatica Christiana, VIII.) 226.-232.

¹¹² Miroslav VANINO, *Bartola Kašića "Ritual Rimski" (1640). (Kulturno-historijske bilješke)*, Vrela i prinosi, 11.(1940.), 98.-115; Ivan GOLUB, Marko MIŠERDA, Tomislav MRKONJIĆ, *Hrvatski teološki termini „Rituala Rimskog” Bartola Kašića*, Bogoslovska smotra, 48.(1978.), 331.-357; Stjepan BABIĆ, *Jezik Rituala rimskoga-važna sastavnica u razvoju hrvatskoga književnoga jezika*, u: *Život i djelo Bartola Kašića, nav. dj.*, 95.-100.; Marko BABIĆ, „*Ritual Rimski*” *Bartola Kašića i razvoj hrvatske liturgijske terminologije*, u: *Isusovci u Hrvata. Zbornik radova*, Zagreb, 1992., 370.-399.; Josip BRATULIĆ, *Bartol Kašić i njegov „Ritual Rimski”*, Vrela i prinosi, [10.]19.(1992./93.), 231.-236.; HORVAT, *Bartol Kašić, nav. dj.*, 269.-275. Prijevod obrednika dostupan je i u pretisku: Bartol Kašić, *Ritual Rimski istomačen slovinski*, Rim, 1640.; priredio i pogovor sastavio Vladimir HORVAT, Zagreb, 1993.

¹¹³ HORVAT, *Bartol Kašić, nav. dj.*, 269.-270.

¹¹⁴ APF Acta vol. 12, fol. 198v, vol. 14, fol. 84r, 97v-98r. Kašić je u molbi podastrijetoj 1637. procijenio na 200 škuda trošak tiskanja 1000 primjeraka rituala: APF SOCG vol. 397, fol. 618r.

¹¹⁵ APF Acta vol. 14, fol. 209r.

¹¹⁶ APF SOCG vol. 402, fol. 561r.

¹¹⁷ APF Acta vol. 14, fol. 349v. *Ritual Rimski* nipošto nije postigao uspjeh u svim hrvatskim biskupijama. Prema mišljenju Leonarda Bondumiera, novog nadbiskupa Splitske metropolije, čakavskog jezičnog područja, njegovi svećenici ne razumiju ritual pisan rafiniranim i potalijančenim jezikom Dubrovčana, te je stoga zamolio da brevijar prevede osoba izričito „ilirskog” podrijetla. „A che aricordo riverentemente a Vostre Eminenze che la traduzione [del Breviario] sia fatta da soggetto propriamente illirico, poichè la lingua di Ragusi è troppo tersa e troppo italianata, onde nel Rituale moltissime parole non sono da loro intese, e dicono che non sono di quella lingua loro, la quale è più perfetta nelle ville sottoposte al Turco, che nelle città per esser corrotta.” APF SOCG vol. 60, fol. 395v.

Hrvatska istraživanja u prethodnim su desetljećima upozoravala na protuslovlje između izdavanja *Rituala Rimskog* na pučkom jeziku i jezičnog programa Kongregacije za širenje vjere, utemeljenog na crkvenoslavenskom jeziku i glagoljici.¹¹⁸ Naime, ako hrvatska Biblija nije mogla ugledati svjetlo dana zbog izbora pučkog jezika, zašto je Propaganda dopustila (štoviše preporučila) da se *Rituale Romanum* objavi upravo na tom jeziku? Jer na ritual se, kao na *par excellence* liturgijsku knjigu, puno više odnosila odluka o jeziku hrvatskih liturgijskih knjiga, nego na Bibliju! Doista je malo vjerojatno da je Kongregacija izdanjem obrednika Kašiću htjela „nadoknaditi štetu”,¹¹⁹ jer takva „čovjekoljubiva” gledišta teško da su ikada mogla vrijediti u tako važnom pitanju. Mnogo smo bliže istini ako pođemo od različitih koncepcija Inkvizicije i Propagande. Hrvatsko izdanje Novog Zavjeta spriječila je Inkvizicija nasuprot Propagandi, ne vodeći nimalo računa o Propagandinoj jezičnoj politici. Propaganda, imajući na umu dijelektalnu i alfabetsku raznolikost južnoslavenskog prostora, unatoč odluke da se rabi crkvenoslavenski jezik, čega se nije čvrsto držala, htjela je izdati prijevod Novog Zavjeta, kao što je nekoliko godina kasnije doista i izdala hrvatski obrednik. Ingoli je zacijelo pred očima imao potrebe svih hrvatskih jezičnih regija, a htio ih je zadovoljiti što širom integracijom književno-jezičnih koncepcija. U tom svjetlu nema, dakle, protuslovlja između različitih sudbina hrvatske Biblije i *Rituala Rimskog*.

Kašić se, naravno, do kraja života nije pomirio sa sudbinom prijevoda Novog Zavjeta, a nakon 1636. i prijevoda cijele Biblije. U svibnju 1635. od Inkvizicije je tražio povrat rukopisa svoga djela.¹²⁰ Godine 1638. sastavio je dugu apologiju, u kojoj je s pomoću povijesne i dušobrižničke argumentacije na visokoj razini opravdavao potrebu za izdanjem hrvatskog prijevoda Biblije. U svojem je spisu ponajprije zaničevao teoriju o tom da je Sveti Jeronim izmislio glagoljicu, zatim je dao detaljan prikaz prijevoda Biblije objavljenih na svim slavenskim jezicima, te ustvrdio: potreban je ispravljen jedinstveni hrvatski prijevod Biblije izrađen na temelju starih tekstova. Govoreći o koristi čitanja Biblije, pored uobičajenih argumenata u takvoj kontroverzi, upozorio je i na vrijednost osobne religioznosti temeljene na Bibliji, čime je posegnuo za erasmijanskim tradicijama. Nastojao je prilično detaljno odgovoriti na točke Inkvizicijske odluke iz 1634. Ponajprije je prigovorio tomu što Kongregacija u nekim državama (Njemačka, Mađarska, Poljska, Francuska i Flandrija) dopušta čitanje Biblije, a tu mogućnost ne daje Hrvatima. Postupke koje je predložila Inkvizicija naziva (s pravom) čisto spekulativnim metodama. Doista bi se heretički prijevodi Biblije mogli istisnuti jednom katoličkom varijantom, ali i bez toga bi heretičke prijevode jako teško bilo prikupiti, osobito na turskom teritoriju; latinska obrazovanost na visokoj razini zbog nedostatka škola potpuno je neostvariva, čak i u Dalmaciji, a na područjima pod Turcima izričito je opasna; broj loretskih gojenaca previše je malen u odnosu na potrebe, a i od njih nitko ne želi raditi na turskom teritoriju; na područjima pod osmanskom vlašću nema biskupa, svećenici su neuki te bi Biblija na pučkom jeziku pružila ogromnu pomoć narodu, kojemu katekizam ne može zadovoljiti duhovne potrebe. Kašić drži da su odluke Svete Stolice jedne drugima protuslovne: *Rituale Romanum* mogao se objaviti na hrvatskom pučkom jeziku, brojni prijevodi Biblije objavljeni su na drugim jezicima, pa zašto baš hrvatski prijevod

¹¹⁸ VANINO, *Bartola Kašića "Ritual Rimski"*, nav. dj., 101.-103.

¹¹⁹ Tu je mogućnost pretpostavio: ERDMANN-PANDŽIĆ, *Warum wurde*, nav. dj., 203.

¹²⁰ Glede sudbine izvornog čistopisa vrlo bi važno bilo da znamo je li ga doista dobio. Međutim, papir iz sveska koji sadržava dekrete Svetog Oficija iz 1635. toliko je oštećen da je znatan dio teksta odluke nečitljiv. ACDF Decreta S. O. vol. 1635, fol. 71v, 84v. O sačuvanim rukopisima prijevoda vidi: Petar Bašić, *Rukopisi Kašićeva prijevoda Svetoga pisma*, u: *Bartol Kašić u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici*, nav. dj., 15.-41.

Biblije ne dopuštaju, premda su Hrvati jedini narod koji na slavenskom obavlja liturgiju?¹²¹ U četrdesetim godinama Kašić se triput obratio papi navodeći argumente u prilog izdanju djela: u posveti *Rituala Rimskog*:¹²² 1642.¹²³ i 1644.¹²⁴ - dakako bez ikakva rezultata: hrvatski prijevod Biblije ostao je u rukopisu.

¹²¹ Tekst i raščlamba apologije: HORVAT, *Bartol Kašić, nav. dj.*, 199.-237. Da je Kašić imao pravo, a Inkvizicija raspolagala sa slabom moći, dokazuje to što su Propaganda i Sveti Oficij i kasnije bili prisiljeni intervenirati protiv improviziranih prijevoda Biblije i krivih rukopisa: APF Acta vol. 17, fol. 140r; 211v (1646). Kašićev spis vjerojatno je naišao na živ odjek u dotičnim hrvatskim krugovima. Levaković je u pismu od 12. lipnja 1641. naslovljenom Ingoliju vrlo oštro ustao protiv Kašićeva lingvističkog spisa i optužio isusovca da zbog svoje mržnje prema crkvenoslavenskom jeziku sprečava objavljivanje glagoljskog brevijara: „Ho visto a Fiume in mano del reverendo padre Antonio Rantio una scrittura lunga fatta dal padre Cassio in biasmo della lingua antica, dove fra gli altri encomii che le dà, la chiama barbara. Confesso che mi son posto a ridere e dovevo più tosto a piangere, vedendo quanto ardisce un appassionato cuore, che senza discorrer discorre. Egli è pur troppo nota, si come verissima quella regola d'Aristotele, che volens facere differentiam inter duo, debet cognoscere illa, e che caecus non iudicat de coloribus, non per altro, se non perché non li conosce. E tuttavia il padre Cassio vuol giudicare e sindacare la lingua, che non conosce. Se lui non sa la lingua antica, come può giudicarla e chiamarla barbara? Se la sa, perché non potrà in quella aggionger li Santi novi? Acciò sia uniformità in tutto, e resti osservato il decreto della Sacra Congregatione. Sarà forse fuor del proposito questo da Vostra Reverenza reputato, ma io lo stimo a proposito, perché con quella occasione sia scoperto, che ancor il padre Cassio, per quanto può, attraversa alla stampa del Breviario, per esser fatto nella lingua antica a lui nemica e odiosa.” APF SOCG vol. 83, fol. 214v.

¹²² STOJKOVIĆ, *Bartuo Kašić D. I. Pažanin, nav. dj.*, 242.

¹²³ ACDF CL vol. 1626-1640, fol. 424rv. Sveti Oficij na sjednici održanoj 1. srpnja 1642. samo je dao naputak da se ispituju uzroci zbog kojih djelo nije izdano. ACDF Decreta S. O. vol. 1642, fol. 93r. (Prilog 4.).

¹²⁴ STOJKOVIĆ, *Bartuo Kašić D. I. Pažanin, nav. dj.*, 205.-206.

PRILOZI

I.

Dubrovnik, 10. veljače 1629.

Predstavka Bartola Kašića iz Družbe Isusove dubrovačkom nadbiskupu Tommasu Cellesiju vezana za izdanje hrvatskog prijevoda Novog Zavjeta

Archivio storico della Congregazione per la Dottrina della Fede o del Sant'Uffizio, Stanza Storica Q3-c.

(Svezak bez numeracije stranica). Autograf.

Illustrissimo et Reverendissimo Domino Domino Colendissimo

Thomae Celesio

Archiepiscopo Ragusino

Pro Slavonica Novi Testamenti Translatione

Illustrissime ac Reverendissime Domine Domine Colendissime

Opus fac Euangelistae.

Ante quinquennium consilium et voluntatem suam mihi de sacro textu Novi Testamenti Vulgatae editionis in slavonicam linguam transferendo significaverat illustrissimus praedecessor¹²⁵ Illustrissimae Dominationis Tuae. Ad quod aggrediendum iustissimis causis commemoratis et rogavit me perhumaniter, et ut quamprimum opus urgerem, adhortatus est. Opus sane perdifficile aggressus sum, laboriose elaboravi, et tandem ope divina saepius implorata pro mea virili feci, non minus iucundo, quam magno labore. Qui labor et si mihi visus est magnus, non tamen fuit tantus, quin multo maior adhibendus est, et mihi ipsi et meis adiutoribus in hoc maximo, pernecessario ac plane divino opere perpoliando, atque ad perfectionem dignam Dei Verbo maximam et integerrimam perducendo. Negotium enim perdifficile plane est, ut homo unus et sententias et singula verba, et modos dicendi in alterius linguae idioma variis dialectis plenissimum servata verborum proprietate, verbatim recte transferre possit, nihil aberrando aut de vero sensu deflectendo. Quod nonnullos et fecisse et quotidie facere audacter, indocte et imperite animadvertimus: et maximo quidem cum periculo fidei veritatisque catholicae ac Sacrosanctae Scripturae prave translatae perhorrescenda derisione audimus.

At dicet quispiam, quorsum hic tantus labor et diligentia, quae operis necessitas, quae utilitas, quis denique finis? Omnia profecto sunt maxima. Primum quidem eodem consilio haec facienda et conscribenda sunt, quo ab ipso exordio nascentis Ecclesiae Sancti Apostoli et Euangelistae scripserunt; ut nimirum Dei Verbo scripto et ethnici et christiani in fide catholica, sacrisque dogmatibus instituerentur, confirmarentur et consequentibus aetatibus ab haereticorum pravis erroribus protegerentur. Neque enim, quod praedicare consueverant Sanctum

¹²⁵ Vincenzo Lantero dubrovački nadbiskup (1616-1628).

Euangelium diu vigere poterat in mentibus fidelium demortuis Apostolis, apostolicisque viris in universa orbis terrarum vastitate consequentibus seculis ac generationibus.

Quare primus in Judaea Sanctus Matthaeus (teste Sancto Hieronymo nostro dalmata) Apostolus sacrum Christi Domini Euangelium haebratico stylo edidit. Marcus vero, Lucas et Joannes graeco idiomate scripserunt. Quae quatuor Euangelia idem Sanctus Hieronimus caeteraque Novi Testamenti sacra scripta urgente atque agente Summo Pontifice Damaso consentientia graeco textui Latinis (quos suae gentis homines vocat scribens ad Sophronium) latino stylo enucleavit. Atque id quidem post innumera paene exemplaria toto orbe ab aliis perscripta atque dispersa christianis universis ac toti posteritati tradidit. Quem laborem ipse vocat pium, sed periculosam praesumptionem, iudicare de caeteris, ipsum ab omnibus iudicandum, senis mutare linguam, et canescentem iam mundum ad initia retrahere parvulorum.

Quae quidem omnia ab ipsis divino plane consilio facta sunt, ut posteritati universae semper eadem fides catholica, idemque Euangelium, quod Sancti Apostoli a Domino acceperant, usque ad mundi finem fidelissime constantissimeque conscriptum praedicaretur. Quid enim de Catholica Ecclesia nobisque omnibus factum esset hac nostra praecipue aetate in tanta paene innumerabilium haeresum ac schismatum in dies magis ingravescente tempestate, si nobis sacrum utrumque Testamentum Vetus et Novum ex Vulgatae editionis purissimo fonte defuisset, ac lucem sole ipso clariorem euangelicae veritatis minime praetulisset? Absorbuisset profecto nos haeretica pravitas novis falsisque Sacrae Scripturae translationibus, et in certissimum salutis discrimen plurimos compulisset. Hoc ipsum iam accidisse, magno cum nostro maerore ac dolore deploravimus, centum abhinc annis in Germania, Croatia, Ungaria, Boemia, Polonia, Anglia, Gallia caeterisque septemtrionis provinciis, in quibus debacchati sunt impurissimi apostatae Lutherus, Calvinus, Zvinglius, Melancton aliique haeresum satores, evertentes omnia divina et humana iura impie; perfideque corrumpentes Sacram Scripturam falsis impurisque versionibus perverterunt. Quod mihi quidem videre contigit, cum essem domi apud haeticum lutheranum Valpovi¹²⁶ prope Dravum fluvium in Slavonia turcica. Is mihi obtulit Sancti Pauli Epistolas haeretica versione corruptas, quas ipso capitis initio deprehendi esse hominis haeretici.

Consideranti itaque mihi, et circumspicienti slavonicae gentis ac nationis amplissimas provincias (undique ab haeticis, schismaticis et Turcis circumseptas, atque erroribus infectas, in ultimo catholicae fidei discrimine versari, doctisque magistris paene destitutas, maximis adminiculis indigere ad tuendam et propagandam fidem contra haereses) venit in mentem nullum efficacius subsidium oportuniusque praesidium futurum tum ad propulsandas haereses, tum ad instituendos confirmandosque in catholicae fidei puritate ac veritate, atque Verbi Dei praedicatione, parochos caeterosque sacerdotes, quam illis conscribere slavonica ipsorum lingua politiore ac meliore Novum in primis Testamentum Vulgatae editionis approbatae a Sancta Sede Apostolica. Quod quidem in nulla slavonica provincia hac nostra aetate, quod sciam, conscriptum extare certum est. Enimvero multis incommodis periculisque hac translatione occurremus, in quibus et tota natio Slavorum catholica, et ipsamet diaecesis Ragusina versantur. Equidem audio apud multos esse exemplaria manuscripta, praeterea Missale et Breviarium Romanum a sacra editione Vulgata pessime aberrantia, multa ridicula continere, atque non pauca mutilate ac detruncate reticere, quae quidem igni potius ad comburendum, quam catholicis hominibus ad perlegendum et praedicandum tradenda sunt. Neque vero vacare magno periculo videtur, quod ferme quotidie in templis ex tempore conversione facta ex

¹²⁶ Valpovo.

latino Missali in vulgarem Slavorum linguam, Sacras Epistolas ac Sancta Euangelia decantari audimus. Quod sane passim fit a doctis pariter et indoctis ut plurimum ridicula et saepe contraria verborum dictione et conversione.

Tollenda igitur est, et penitus interdicenda tanta imperitorum audacia, nova hac translatione, quam molimur, recte perpolita, maturo studio conscripta, atque communiore locutione (non obsoleta et antiquata in pluribus provinciis) concinnata.

Hoc ipsum cum Romae essem ad Sanctum Petrum pro lingua illyrica paenitentiarius duobus et viginti ab hinc annis supplici libello proposueram Summo Pontifici Paulo Quinto felicis memoriae, ex cuius praescripto nuntius apostolicus apud Venetos commendaverat archiepiscopis et episcopis Dalmatiae, ut ad Vulgatae editionis normam slavonicum seu crovaticum Missale et Breviarium caeterosque Sacrae Scripturae libros, si qui sunt, adhibitis utriusque linguae peritis ac doctis viris, corrigerent et conformarent. Quod quidem typis mandatum nondum apparuit, atque utinam aliquando optima dialecto illyrica non antiquata, rustica et incondita in lucem prodeat. Audimus enim Romae typis mandari Missale et Breviarium verbis antiquatis hac nostra aetate et obsoletis.

Ad haec ipsa incommoda et pericula avertenda a sua diaecesi praecepit illustrissimus bonae memoriae Fabius Tempestivus in decreto synodali de missae sacrificio: Nemo, inquit, audeat ex tempore Euangelia et Epistolas sacras sive Lectiones in illyricam vertere linguam etc. Concessit tamen, ut illam correctam legerent, quae multis annis iam est in usu apud Dalmatas versio typis mandata, quamvis ex librariorum incuria non careat erratis. Aut ut aliam docti sacerdotes conscriberent magis accommodatam ad huius civitatis et diaecesis dialectum modumque loquendi, atque ita ad se deferrent comprobendam et concedendam. Praecepit hoc idem iure optimo superioribus diebus et gravissimo interdicto factitari prohibuit Illustrissima Dominatio Tua.

Verum enim vero nemini videri debet nova ac nupera in slavonicam seu illyricam linguam Sacrae Scripturae translatio. Quandoquidem octingentis abhinc annis illam initium habuisse testatur bonae memoriae illustrissimus cardinalis Baronius in suis amplissimis et eruditissimis Annalibus anno Christi 880 Joannis Papae Octavi anno 8°, a quo Sanctus Methodius Moravorum Apostolus litteras Principi slavonicae nationis detulit: Joannes Papa etc. slavonicas litteras, inquit, a Constantino quodam philosopho repertas, quibus laudes Deo debitae resonent, vere laudamus, et ut in eadem lingua Christi Dei nostri praeconia et opera enarrentur, iubemus. Neque tribus tantum linguis, sed omnibus Deum laudare auctoritate sacra monemur, quae praecepit, dicens: Laudate Dominum omnes gentes et collaudate eum omnes populi. Et Apostoli repleti Spiritu Sancto locuti sunt omnibus linguis magnalia Dei. Hinc et Paulus caelestis quoque tuba insonat, monens: Ut omnis lingua confiteatur, quia Dominus noster Jesus Christus in gloria est Dei Patris. De quibus etiam in idem ad Corinthios satis et manifeste nos admonet, quatenus linguis loquentes Ecclesiam Dei aedificemus.

Nec sanae fidei vel doctrinae aliquid obstat, sive missas in eadem lingua slavonica canere, sive Sacrum Euangelium vel lectiones divinas Novi et Veteris Testamenti bene translatas et interpretatas (verba sunt Summi Pontificis) legere, aut alia horarum officia omnia persolvere. Quoniam qui fecit tres linguas principales, haebream scilicet, graecam et latinam, ipse creavit at alias omnes ad laudem et gloriam suam. Datum mense junio indictionis 13.

Antiqua igitur consuetudo est et usus slavonice interpretandi ac scribendi sacras litteras atque missas celebrandi, omniaque divina officia decantandi, ac multo magis in Dalmatiam caeterasque Slavorum provincias ab hoc tempore Sancti Moravorum Apostoli Methodii ritus propagatus et amplificatus est. Hoc eodem tempore Moravi, Crovatae, Dalmatae et Istriani Missale

et Breviarium Romanum in slavonicam linguam translatum a Sancto Methodio et Constantino Philosopho ex praescripto Summi Pontificis Joannis Papae acceperunt illis plane characteribus conscriptum, quibus etiam hac nostra aetate in sacris utimur, quorum manifeste Constantinus ipsemet declaratur inventor. Si enim ante haec tempora Moravi caeterique Slavi in ipsorum linguam translatum habuissent Missale atque divina officia suis characteribus conscripta, quorum Summus Pontifex et Constantinum inventorem litterarum slavonicarum pronuntiasset, et Sancto Methodo translationem et interpretationem sacrorum librorum non prohibendam censuisset? Hinc factum est, ut Moravia, Crovata, Dalmatia, Istria ritum latinum romanumque semper secutae sint. Contra vero Bulgari, Serviani, Rutheni, Moscovitae caeterique Rasciani ritum graecum secuti, quamvis slavonice loquantur, ex ritu graeco sacra omnia perficiunt, alii-sque characteribus alphabeto graeco simillimis utuntur, quorum auctor fuisse censetur Cyrillus, ab eoque nomen acceperunt.

Verum in eorum utrorumque libros per tot annorum centurias multa errata irrepsisse et magnam dialectorum varietatem in verbis modisque dicendi consecutam esse necesse est. Immo vero in Missali et Breviario, quae prae manibus habemus, plurima sunt verba hac nostra aetate antiquata, obsoleta et prorsus ignota populis slavici, qui politiore in loquendo utuntur idiomate, multae sententiae barbarismis ac solaecismis scatent, multis in locis desunt plures dictiones, in verbis pro consecratione calicis legimus (et veteris testamenti pro aeterni testamenti) atque ita neque ipsi parochi multa intellegunt, quae legunt.

Perpolianda itaque ac perficienda in primis est totius Novi Testamenti translatio slavonica Vulgatae editionis latinae, ex qua facili negotio et Sacra Euangelia et Apostolicae Epistolae ceteraque omnia corrigi perpurgarique poterunt a sacerdotibus utriusque linguae peritioribus.

Iam vero hoc laboriosum opus (meo iudicio) in nulla alia diaecesi totius Illyrici extra Ragusianam meliori dialecto modisque dicendi politioribus omnibus paene provinciis ad intelligendum facilioribus conscribi perficique poterit. Neque facile inveniemus hominem, qui hunc tantum laborem libenter ac gratis subire volet, nec gratum fortasse futurum erit alteri, ut suo ingenio, studio ac labore elaborata translatio pluribus censoribus perficienda tradatur. Ego vero et pergratum et omnino necessarium mihi esse contestor: immo etiam atque etiam obsecro flagitoque, ut pluribus peritis ac doctis mecum collato studio hoc divinum opus maximo animi affectu ab Illustrissima Dominatione Tua commendetur et praescribatur, quo illud citius ac perfectius ad exoptatum finem perducere possimus.

Verum hic iam magnopere vereor, ne mihi in hoc opere desudanti illud idem contingat, quod suspicabatur de se noster Sanctus Hieronymus in praefatione ad Sanctum Damasum Papam: Quis enim doctus, inquit, pariter vel indoctus, cum in manus volumen assumpserit, et a saliva, quam semel imbibit, viderit discrepare, quod lectitat, non statim errumpat in vocem, me falsarium, me clamitans esse sacrilegum, qui audeam aliquid in veteribus libris addere, mutare, corrigere? Immo vero veteribus omissis novam prorsus versionem cudere et perantiquam magna ex parte explosam antiquare? Sed adversus istorum invidiam multa me consolantur, et praecipuum est, quod me tot illustrissimi domini archiepiscopi laboriosum opus ad fidei catholicae praesidium inter Slavos aggredi voluerint, immo compulerint perhumaniter verbis non aliqua peritura mercede. Praeterea videbunt omnes, nostram versionem non declinare a vero sensu, quamvis in verbis modisque dicendi politioribus erit aliqua diversitas, praesertim in iis, quae sunt apud nos antiquata. Quandoquidem aetas nostra et politioribus sermonibus utitur et melioribus verbis animi sensa eloquitur, quam usa et locuta sit antiquitas. Verum longiorem me esse video, quam epistolae modus postulet. Itaque hoc brevi corollario finem scribendi faciam. Agimus Illustrissime Domine de re maxima atque gravissima, nonnullis qui sibi soli sapere videntur minus grata. Christianis vero Slavici pernecessaria, fidei catholicae protegenda

ac propagandae perutili et opportuna, contra hostes haereticos atque schismaticos de gladio ancipiti, ac ex utraque parte peracuto catholicis adaptando tractamus, quo ipsi hostes ad suam perniciem depravato abutuntur.

Accipe igitur, Illustrissime Domine, ad maiorem Dei gloriam, fideique catholicae propugnationem, hanc qualemcumque totius Novi Testamenti a me exaratam translationem in signum amoris erga meae nationis catholicos homines, et summae observantiae erga Te meae perficiendam omnino tua singulari diligentia, zelo pietatis et catholicae fidei propagandae, haeresis propulsandae et salutis animarum procurandae paterno animi affectu non modo in tua diaecesi Ragusina, verum etiam in universis totius Slavoniae provinciis, ut in caelesti gloria et ego pro meo tantum modulo a Christo Domino, cui totus hic labor desudat, et Perample Dominatio Tua pro tua amplissima charitate, maximaque diligentia summae mercedis emolumenta percipiamus, atque ita tandem nobis contigat illud Danielis promissum:

Et qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellae fulgebunt in perpetuas aeternitates. Vale.

Ragusii 10 februarii 1629.

Illustrissimae et Reverendissimae Dominationis Tuae

Humilis in Christo servus

Bartholomaeus Cassius dalmata

Societatis Jesu

[*Rub.*] Questa è una lettera dedicatoria del P. Bartolomeo Cassio dalmatino gesuita diretta al presente arcivescovo di Ragusa dell'opera fatta da lui che è la tradottione del Nuovo Testamento in lingua schiavona.

Dice nel principio haver ciò fatto per ordine dell'arcivescovo predecessor che è più di cinque anni che ne lo pregò, essagerando la fatica che vi sia fatto, e che sebene molti casi ogni giorno fanno, non è però senza pericolo della fede per la loro ignoranza.

Mostra appresso la necessità di questa opera, che se vi fosse stata in ogni lingua, non sariano state sedotte tante provincie da Lutero et altri.

Che per scacciar l'eresia dalla Schiavonia circondata da eretici, schismatici e Turchi, non ha trovato miglior rimedio di questa opera non ancora fatta da alcuno.

Che vi sono molti manuscritti et anco il Breviario e Messale Romano volgarizzati tanto mali et mutilati che si dovriano brugiare.

Che questo istesso propose l'auttore mentre era penitentiero in Roma 20 anni sono a Paolo V, il quale ordinò per mezzo del nuntio di Venezia a tutti gli ordinari di Dalmatia che coll'aiuto de' periti e dotti delle lingue correggessero detti Missale e Breviario, il che non si vede esser stato fatto.

Sente che in Roma si stampa detto Breviario e Missale con frase e parole antiche et inusitate.

Che detto predecessore in un sinodo ordinò che niuno facesse più simil versione, e che tutti si servissero della corretta et usitata in Dalmatia, che ex librariorum incuria non è senza errori. Listesso fece il moderno arcivescovo a giorni passati. Prova con autorità del Baronio che la versione della Sacra Scrittura in detta lingua [!] incominciò del 880 per ordine di Papa Giovanni 8° fatta da San Methodo e Constantino Filosofo, e però in quelle provincie hanno sempre seguito il rito latino, dove per il contrario li Moravi, Bulgari, Serviani, Ruteni et altri, che non hanno havuto simil versione, usono il rito greco.

Che ne' libri degli uni e degli altri popoli vi sono molti onori e nelle parole e nelli modi di dire, anzi che nel Messale e Breviario, che si usano in Schiavonia, vi sono parole incognite ai Schiavoni, che parlano con miglior frase, vi sono molte sentenze piene di barbarismi e sollicismi, vi mancano molte lettioni. Nella consecratione del calice in loco di dire Aeterni Testamenti si legge Veteris Testamenti. Conclude che si debba fare vedere e stampare quanto prima.

[*S drugom rukom*.] Venuta con lettere di monsignor arcivescovo di Ragusa di 29 di aprile, ricevuta a 19 di maggio 1629.

2.

Sine dato [1633.]

Mišljenje Francesca Ingolija o izdanju prijevoda Novog Zavjeta

Archivio storico della Congregazione per la Dottrina della Fede o del Sant'Uffizio, Censurae Librorum vol. 1626–1640, fol. 437rv, 452v.

Istodobni čistopis.

Del Testamento Nuovo in lingua illyrica se si deve stampare
parere del secretario Ingoli

La Sacra Congregatione de Propaganda Fide già alcuni anni sono discusse questo articolo, e finalmente per 3 ragioni principali lo risolse affirmativamente.

Prima per levar gl'errori, che fanno li sacerdoti di quelle provincie dell'Illyrico, ove s'offitia con messali latini, li quali esplicando ex tempore li Santi Vangeli dicono spropositi et heresie così gravi, che l'arcivescovo di Ragusi fu sforzato di prohibire a sacerdoti quest'esplicatione, e perché li popoli si risentirono di tal prohibitione, volendo in ogni modo, che se gl'esplicasse ciò che si dice nella messa, deputò alcune persone delle più intelligenti, acciò facessero quest'offitio d'interpretar et esplicar li Vangeli nell'idioma illyrico.

2° per levar le Bibie stampate in lingua illyrica da Luthero e dal Melanthe con prefazioni heretiche e versioni simili, come s'ha da supporre da persone di quella qualità, dando in luogo di quelle versione legitima e catholica.

3° et ultimo perché in molte provincie dell'Illyrico s'offitia e si dice la messa nella medesima lingua illyrica per la concessione di Giovanni 8. Papa, e però non disconveniva di darli anche il Testamento Nuovo in tal lingua.

Per queste ragioni, havendo la sudetta Sacra Congregatione de Propaganda Fide risoluto che si stampasse il Testamento Nuovo, acciò letto il Vangelo latino [fol. 437v.] si legesse poi il Vangelo illyrico, e s'evitassero li sudetti errori, diede ordine all'Arcivescovo di Ragusa, che trovasse persone intelligenti e versate nella Scrittura Sacra e nelle lingue illyriche, e da quelle facesse fare una buona versione, e la mandasse, come ha fatto. Hora mentre si voleva far rivedere e stampare questa versione, è paruto bene a Nostro Signore, che di nuovo si discuta quest'articolo nel Santo Offitio, se si deva stampare il detto Testamento.

Di questa materia tratta la Regola 4. dell'Indice di Clemente 8., ma quella non proibisce la stampa delle Bibie volgari, ma l'uso con prescriber il modo e maniera, colla quale s'ha da dar licenza a fedeli di leggerle.

Il Sacro Concilio di Trento proibisce solamente la celebratione delle messe in lingua volgare nella sessione 22 al capitolo 8. de Sacrificio missae. Perciò pare che si possa stampare con ordinar poi due cose. Prima che nel conceder l'uso di questo testamento a fedeli s'osservi la 4. Regola dell'Indice sudetto. 2° commandar precisamente sub cenuris alli sacerdoti, che dovendo esplicar il Vangelo in lingua illyrica al popolo, lo recitino ex libro et ad litteram. [fol. 452v.]

[*Külzet:*] Discorso del secretario Ingoli circa il stampare il Testamento Nuovo in lingua illyrica.

3.

11. studenog 1634.

Okružnica Svetog Oficija hrvatskim biskupima o hrvatskom prijevodu Novog Zavjeta

Archivio storico della Congregazione per la Dottrina della Fede o del Sant'Uffizio, Censurae Librorum vol. 1626-1640, fol. 442r-445r.

Istodobni čistopis.

Copia XI novembre 1634.

Lettera circolare a diversi vescovi dell'Illirico, nota de quali è nell'annesso foglio.

Essendo stata alcun tempo fa dal quondam monsignor Tomaso Celesio arcivescovo di Ragusa supplicata la Santità di Nostro Signore a conceder facultà che si stampasse una traslatione del Testamento Nuovo modernamente fatta in lingua illirica o schiavona da alcuni theologi e canonisti naturali di quei paesi per rimediare all'ignoranza de sacerdoti, i quali volendo sodisfare alla comune usanza e desiderio dei popoli di dichiarare nella messa gl'Euangelii et Epistole in quella lingua, e non intendendo bene la lingua latina, li dichiaravano con interpretationi corrotte, vane, ridicole et alle volte erronee et heretiche, il qual disordine et inconveniente giudicava detto arcivescovo che si potesse togliere, usando detta traslatione nelle provincie, dove tal lingua si frequenta, et poco s'intende non solamente dal volgo, ma, come s'è detto, da gl'istessi sacerdoti e curati, la lingua latina, supponendo che sebene erano state fatte in altro tempo altre traslationi, non si era però osservato un dialetto et vero parlar comune, polito et intelligibile per tutte le provincie illiriche, la dove [fol. 442v.] questa sarebbe stata molto più agiustata et a proposito havendo l'autore havuto cognitione e praticato in molte di esse, trattato con diverse persone, e letti diversi libri stampati da Dalmatini, da Bosnesi, da Ragusei et da altri della natione, onde si rappresentava a Sua Beatitudine, che saria stato ben inteso il modo di parlare della presente traslatione da sacerdoti di tutte le dette provincie dell'Istria, della Croatia, della Dalmatia, della Bosna, dello stato di Ragusa, dell'Hercegovina, della Servia, della Slavonia, Sirmiense e delli Slavi habitanti per tutta l'Ungheria et Valacchia,

della Bulgaria, della Moldavia, della Rutenia, della Tracia Constantinopolitana, in corte del Gran Turco, della Circassia et in molte parti dell'Asia. Si rappresentava in oltre esser questa traslatione anco necessaria, accioché li sacerdoti cattolici havessero il testo della Volgata Editione ben tradotto per contraporlo alle traduttioni false et heretiche fatte già dalli heretici di Croatia di tutta la Sacra Scrittura e dalli schismatici Serviani, che sono del rito greco e della natione illirica.

Et havendo la Santità Sua deputato sopra questo grave et importante negotio alcuni cardinali della Congregatione del Santo Offitio con alquanti theologi e consultori della medesima, questi più volte convenuti insieme e maturamente considerate le ragioni addotte, finalmente a 13 di giugno proximo passato li cardinali sudetti dopo haver [fol. 443r.] uditi i pareri de consultori e theologi deputati, vennero unitamente in parere, che non si dovesse recedere dal commune et antico uso della Chiesa, e che non fosse in niun modo per gravissime ragioni espediente il pubblicare la detta translatione, ma che fossero ben necessarie per rimediare all'inconvenienti allegati le seguenti provisioni.

Prima che i vescovi con ogni maggior accuratezza raccogliano tutte le versioni d'heretici o per altra ragione trovate vitiose, così del Testamento Nuovo, come del Vecchio che vanno attorno in lingua illirica o in altra, e le abrugino, e rendino capace il popolo, quando ciò giudichino necessario della ragione che l'induce a far questo, eseguendo nel resto le regole dell'Indice intorno a simiglianti traslationi.

2° Che medesimi vescovi facciano ogn'opera possibile che i giovani s'applichino con ogni diligenza ad imparare la lingua e le lettere latine, che in questo modo fra poco tempo cesserà la necessità che si pretende della sudetta translatione in illirico o schiavone.

3° Che per incitar la gioventù a detti studii, quando dopo haverli compiti, o nel Collegio della Santa Casa di Loreto, o altrove, tornaranno alla patria, i vescovi gli honorino, ne habbino particolar protezione, si servino dell'opera loro, e mostrino di tener conto del profitto da essi fatto nelle lettere latine.

4° Procurino i vescovi che sia a fanciulli insegnata la dottrina christiana et a i popoli il catechismo diligentemente e fedelmente esplicato da curati o da altri, et ciò particolarmente faccia [fol. 443v.] nel celebrar la santa messa dopo l'Euangelo, cominciando da principio, e seguitando una particella per volta con brevità, e nel modo, che il vescovo prescriverà secondo la sua prudenza; che così in questo modo usato in tutta la christianità, et ultimamente comandato dal Sacro Concilio di Trento, verranno i fedeli sufficientemente amaestrati della cose necessarie alla salute.

5° Perché, come s'è detto, non è stata giudicata oportuna la nuova traslatione, è stato conseguentemente stimato necessario, che caso che ne fossero trovate copie nelle diocesi e giurisdittioni de vescovi, o in qualunque altra parte et appresso qualunque persona, si raccolghino con diligenza e con destro modo senza strepito consegnandole al padre inquisitore di Zara, o inviandole a questo Santo Offitio.

Di tutta questa resolutione essendosi dato conto a Nostro Signore at agl'altri signori cardinali in piena Congregatione del Santo Offitio, la Santità Sua l'ha in ogni parte approvata e commandato che per l'attuale osservanza et essecutione si scriva a tutti i vescovi di dette provincie, come hora si scrive a Vostra Signoria, la quale però conformandosi con la santa intentione di Sua Beatitudine dovrà effettuare et essattamente, quanto a Lei s'appartiene, dando poi avviso della ricevuta di questa, e di quello che alla giornata andera essequendo. Con che io resto offerendomi etc. Di Roma etc.

Al vescovo di Segna

Al vescovo di Lesina [fol. 444r.]

Al vescovo di Nona

Al vescovo di Scardona

Al vescovo di Zagabria

Ma peché è necessario dar parte di questa resolutione anco all'arcivescovo di Zara, stato ultimamente visitatore apostolico di tutta la Dalmazia nel dominio veneto, all'arcivescovo di Ragusa et al P. fra Cornelio da Zara domenicano inquisitore di tutta la Dalmazia, però sarà bene mandare a questi ancora copia della sudetta lettera circolare.

All'arcivescovo di Zara

Sarà facilmente pervenuta all'orecchie di Vostra Signoria l'istanza fatta alla Santità di Nostro Signore per la stampa d'una traslatione del Testamento Nuovo in lingua illirica, ma non essendo parso alla Santità Sua di condescendere a tal dimanda, ma solo di provvedere con lettera circolare a i vescovi di quelle provincie di alcuni avvertimenti all'inconvenienti, che si adducevano, se n'è anco voluto dar parte a Lei con mandarle copia di detta lettera, non solo per sua informazione, ma per l'essecutione ancora nella sua diocesi, quando vi conosca il bisogno, e si compiacerà poi di dar avviso [fol. 444v.] della ricevuta di questa, et anco di quanto eseguirà.

All'arcivescovo di Ragusa

Avanti che Vostra Signoria partisse di qua, fu informata dell'istanza fatta alla Santità di Nostro Signore da monsignor Celesio suo antecessore per la stampa del Testamento Nuovo in lingua illirica, ma perché non è parso alla Santità Sua di dover condescendere a tal dimanda, ma solo di dare alcune provisioni all'inconvenienti che si adducevano, come Vostra Signoria vedrà dalla copia, che se li manda della lettera circolare, che si scrive a i vescovi di quelle provincie, però Vostra Signoria non mancherà di far eseguire nella sua diocesi, quando vi conosca il bisogno, dando poi avviso della ricevuta di questa et anco dell'essecutione a suo tempo.

All'inquisitore di Zara

Monsignor Tomaso Celesio arcivescovo di Ragusa, che sia in cielo, fece, come forse Vostra Riverenza havrà inteso, istanza che si stampasse una nuova traslatione fatta del Testamento Nuovo in lingua illirica con addurre alcune ragioni, et essendosi ben considerato il tutto, non è parso alla Santità Sua di condescendere a tal dimanda, ma bensì di dare alcuni avvertimenti con lettera circolare a i vescovi di quelle provincie [fol. 445r.] per rimediare all'inconvenienti che si adducevano, copia della qual lettera si manda anco a Vostra Riverenza, acciò informatane faccia eseguire con tutta cotesta sua giurisdizione, quanto in essa si ordina, dando poi avviso della ricevuta di questa, et di quanto eseguirà alla giornata. Con che etc.

L'originale delle sopradette lettere è posto al quaderno delle lettere 1634. foglio 444. etc.

[*Raznim rukama istodobno*] In volumine qualificationum fiut inserta congregatio dominorum qualificatorum fol. 346. Vide in volumine cum titulo extr = Censurae librorum ab anno 1617 ad 1653 = sub positione XXXIV.

4.

Sine dato [1642.]*Predstavka Bartola Kašića papi Urbanu VIII. u prilog tiskanju hrvatskog prijevoda Biblije***Archivio storico della Congregazione per la Dottrina della Fede o del Sant'Uffizio, Censurae Librorum vol. 1626–1640, fol. 424rv, 431v.**

Istodobni čistopis.

Beatissimo Padre.

Havendo la Sacra Congregazione de Propaganda Fide ordinato vinti anni fa all'arcivescovo di Ragusa che facesse riveder li libri della Scrittura Sacra scritti in lingua illirica da 800 anni in qua, e sceglier da quelli il Vecchio e Nuovo Testamento, e concordarlo quanto sia possibile col testo della Volgata Editione, fu eletto e pregato dall'arcivescovo il P. Bartolomeo Cassio sacerdote teologo della Compagnia di Giesù, che volesse pigliar questa fatica sopra di sé, e riveder li sudetti libri illirici e farne la scelta, concordandola con la Volgata Editione. Pigliò il detto padre l'assunto e fece, quanto li fu ordinato, scegliendo dalli sacri libri illirici tutta la Sacra Biblia e datone parte alla Sacra Congregazione, fu commesso da quella all'arcivescovo di Ragusa, che elegesse alcuni sacerdoti intendenti della lingua latina et illirica, li quali considerassero la scelta translatione, s'era ben fatta, e conforme alla Volgata Editione. Per sei e più anni fu da quatro sacerdoti teologi e predicatori illirici (tre de quali furono alunni del Collegio Illirico in Loreto) la Scrittura scelta, rivista, considerata e confrontata col testo latino, e da monsignor Celesio, arcivescovo di buona memoria rivista et approvata, mandata a Roma per mano del monsignor arcivescovo di Corfù. Onde la Sacra Congregazione doppo matura consideratione decretò, che si stampasse e si chiamasse a Roma il sodetto P. Cassio per assister alla stampa. Venuto egli del 1633, trovò intorbidato il negotio da alcuni maligni con un memoriale, né in questi nove anni ha potuto impetrare, che si desse principio alla stampa, almeno del Testamento Nuovo, necessario alli sacerdoti illirici tanto regolari quanto secolari, per predicar alli popoli la parola euangelica in lingua propria ben tradotta, e per haver una e certa translatione illirica, con la quale si possa ben intender il testo latino, e non fare ogn'uno predicando da capo suo nuove translationi, anzi tante, quanti saranno li curati e li predicatori illirici, quali predicando citaranno le sentenze della Sacra Scrittura e l'interpretaranno in lingua loro a modo loro.

In oltre non havendo un certo testo illirico, ogn'uno poco intendente della lingua latina farà un testo illirico da sé, il che partorirà molti errori et assurde interpretationi, come s'è visto e sentito per il passato. Per il contrario da questa scelta ben fatta translatione ne cavaranno li sacerdoti illirici quelli buoni frutti che scrive San Paolo a Timoteo nella seconda epistola cap. 3. *Omnis scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia, ut perfectus sit [fol. 427v.] homo Dei ad omne opus bonum instructus.* Di più questa vecchia translatione illirica scelta e conconcordata con la Volgata latina, se si stamparà col testo latino, come haveva già decretato la Sacra Congregazione, che si stampasse, tirerà li popoli delle provincie illiriche alla devotione della Santa Sede Apostolica, li confermarà nella santa fede cattolica, li defenderà dalle heretiche versioni, e distruggerà le translationi luterane nuove e le antiche ariane, quelle stampate in Vitemberga e Tubingia con caratteri ritrovati da Constantino Filosofo, e queste altre con caratteri di Cirillo molto simili alli

greci. Supplicano dunque humilmente li sacerdoti illirici, che vogli degnarsi Sua Santità non solo conceder licenza, che si possa stampare la scelta sopradetta translatione illirica da varie versioni antiche, cavata e concordata con la Volgata latina editione autentica, ma con autorità apostolica ordinare, che si dia alle stampe (conforme alli decreti della Sacra Congregazione de Propaganda Fide) con caratteri latini communi a tutte le nationi dell'Europa e noti quasi a tutti li sacerdoti illirici, più facili ad impararsi dalli sacerdoti del tito latino et anco del rito greco dalli Seviani, Moldavi e Rutheni, quali tutti s'affezionaranno alla Sede Apostolica Romana, gettaranno via le Biblie luterane, ariane e schismatiche, si levaranno gl'abusi di fare quotidianamente la versione della Sacra Scrittura per predicarla al popolo, e se ne cavaranno infiniti frutti, che hanno sempre cavato (dalla Sacra Scrittura ben intesa) li santi padri antichi e li sacri teologi e predicatori moderni ne cavano. [fol. 431v.]

[*Rub, raznim rukama istodobno*] Alla Santità di Nostro Signore Urbano Ottavo. Per li sacerdoti illirici il penitenziere illirico. Legitur. Ad Dominum Joannem Lupum. Quare fuit detenta impressio. Prima julii 1642. Sciatur quare fuit detenta impressio Novi et Veteris Testamenti in lingua illyrica. Alio volumine.

The Bible-translation of Bartol Kašić, the Jesuits and the Holy See (In search of a failed publication)

Antal Molnár

ELTE University (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Múzeum körút 6-8, 1088 Budapest

Hungary

The most important result of the literary work of Bartol Kašić was the Croatian translation of the New Testament, which was later supplemented with the translation of the Old Testament. However, in spite of the thorough preparation and lengthy negotiations the Bible-translation was not published. Croatian literary historiography has for decades tried to find the reason for this. In 2000 the critical edition of the Kašić Bible-translation was published, in the commentary of which several interesting essays look into the history of the unpublished book. The author of this article began the research of the literary and missionary work of Kašić in 1995, during his research in the Archives in Rome, independent from the ongoing work of the critical edition. Present essay was finished in 2000. The author, taking the previous scientific statements into consideration, shows the history of the translation on the base the documents of the Propaganda Fide Congregation, the Roman Inquisition and the Archives of the Jesuit Order in Rome, and he attempts to reveal the reason why Kašić's translation was not published. In the appendix of this article the most important sources for this subject are also listed.

Bartol Kašić, on the base of his missionary work in Bosnia and Slavonia intended to meet the religious needs of the Catholics living in Turkish territories partly with religious works written in their mother tongue that is in the Bosnian dialect of Croatian. The translation of the Bible into Croatian was also part of his literary programme, which was done between 1620 and 1636 in Ragusa and Rome. The submission compiled by Kašić in 1629 is a very interesting and valuable document for the research of Kašić's work. It was discovered by the author in the Inquisition Archives in Rome. The Roman authority - the *Sacra Congregation de Propaganda Fide* - supervising the missions, knew about the translating activity of the Jesuit, and supported his work. However, besides the supporters (Propaganda Congregation and the archbishop of Ragusa) the Jesuit Bible translation had serious opponents - Dalmatian and Croatian priests working around the congregation, who were working on new publication of liturgical books. The literary group led by Rafael Levaković and Ivan Mrnavić, with the support of the Dalmatian clergy developed the linguistic norms of the Croatian religious literature in the 1620s, which were based on liturgical Slav with Croatian structure. This language was very different from the one used in ordinary communication. Their conception was completely different from the literary ideas of Kašić based on the living language, so they strongly opposed the publication of the Bible-translation in Rome, especially at the propaganda Congregation. Interestingly enough, the translating activity of Kašić was not supported by the Jesuit order itself. The head of the order, after its preliminary encouragement, practically withdrew its

support. According to the members of the order in Ragusa, especially Marino Gondola, Kašić's translation was not up to the demanded level.

However, the default of the publication of the Bible-translation is linked with these disputes only indirectly. The publication was hindered not by the clergy, Levaković and Mrnavić, or the Jesuits in Ragusa. The Roman inquisition making the final decision did not take their arguments into consideration at all. The decision not to publish translation was made because parts of the Croatian territory lay outside the border set up by the inquisition dividing Europe into two parts.

The inquisition dealt with the issue on several occasions between 1632 and 1634. They appointed a special committee and they appeared to be very thorough before making the final decision. Unfortunately the documents of this committee have not been found yet and we can get information about the work of the inquisition only from the submitted papers and from the meeting records. The most conspicuous lesson we can learn from the documents are, that the ideas and arguments of the two opponent parties had no effect on the decision of the Holy Office whatsoever. The cardinals being in charge of the inquiry finally made a decision on June 13, 1634 that the Bible-translation would not be punished. There is not a single word said in the declaration about the language of the translation, about the disagreement between Ragusan and Dalmatian clergy, or about the possible deficiencies of Kašić's work. All that did not interest the Holy Office, which probably did not consult any specialist who knew Croatian language. The declaration clearly reveals views of the inquisition: to cease the Slav liturgy by establishing the clergy with Latin education and on the other hand to relieve the reading and listening of the Bible with catechism. These aims and the strict way of speech remind us the Italian Bible-policy of the inquisition, which (as it was proved by Gigliola Fragnito) made the Bible and the biblical literature completely unknown to the believers. Similarly to the Italian translation no Croatian Bible-translation could be published for centuries and the Propaganda Congregation was totally defeated by the inquisition, which represented the idea of defending faith instead of spreading it. Kašić managed to publish only his pericopal book based on the Bible in 1641. This work was almost banned as well, but Kašić and the Ragusa clergy managed to avoid it.

KEY WORDS: Bartol Kašić, Croatian translation of the New Testament, Jesuits, Roman Inquisition, Holy See